

**Antivenäläistä hysteriaa: Yhdysvaltojen, Baltian,
Ukrainan ja ”Lännen” historiankuva venäläisessä
historian oppikirjassa vuodelta 2024**

Poliittisen historian
kandidaatintutkielma

Laatija:
Valeria Vitikainen

21.12.2025

Turku

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Kandidaatintutkielma

Oppiaine: Poliittinen historia

Tekijä: Valeria Vitikainen

Otsikko: Antivenäläistä hysteriaa: Yhdysvaltojen, Baltian, Ukrainan ja ”Lännen” historiankuva venäläisessä historian oppikirjassa vuodelta 2024

Sivumäärä: 44 sivua

Päivämäärä: 21.12.2025

Kandidaatintutkielma selvittää millaista kuvaa lännestä venäläiset tuoreet historian oppikirjat välittävät 11. luokkalaisille. Tutkimus pohjautuu yhteen oppikirjaan, jonka sisältöä on analysoitu laadullisen tutkimuksen menetelmin tarkastelemalla pääosin leipätekstiä, joskin myös satunnaisia kuvia ja kuvatekstejä. Analyysi tarjoaa ymmärrystä siitä, miten historiallinen sisältö kehystetään ja välitetään oppilaille. Tutkimuksessa tunnistettiin strategioita, joilla pyritään muokkaamaan lukijan käsityksiä lännestä sekä osoitettiin oppikirjojen tuottavan negatiivista kuvaa lännestä Venäjän vihollisena.

Avainsanat: Neuvostoliitto, Länsi, oppikirjatutkimus, kommunismi, fasismi, Ukrainan sota, toiseuttaminen, historian käyttö, nationalismi

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Tutkimuskysymys	4
1.2	Primääriaineisto ja menetelmät	5
1.3	Aiempi tutkimus ja viitekehys	8
2	Yhdysvallat	10
2.1	Kommunismipelkoinen aggressori	10
2.2	Sijaissotia Aasiassa, jäällä ja avaruudessa	16
2.3	Ei toivoa paremmasta kylmän sodan toisella puolen	19
3	Itä-Eurooppa	21
3.1	Fasismien kuhinaa rajamaiden metsissä	21
3.2	Nationalistit ja separatistit mellakoi	24
3.3	Antivenäläisiä voimia	25
4	Länsi	29
4.1	Länsi kääntää selkänsä Neuvostoliitolle	29
4.2	Suurvallan rapautumisen sivustaseuraajat	32
4.3	Moskovaa ”ignoretaan”	34
5	Johtopäätökset	37
	Lähteet	39
	Liitteet	42
	Liite 1. Boris Efimovin pilapiirros ”Puhjennut kiristys” (1949)	42
	Liite 2. Boris Efimovin pilapiirros ”Amerikkalaiset ”tukipilarit”” (1965)	43
	Liite 3. Graafi oppikirjan sivulta 39	43

1 Johdanto

”Hän (Otto von Bismarck) kerran sanoi, ettei sotia voiteta kenraaleilla, vaan koulujen opettajilla ja seurakuntien papeilla. Hän oli täysin oikeassa.”¹ Näin lausui Venäjän presidentti Vladimir Putin 14. joulukuuta 2023 vuotuisessa Vuoden tulokset -nimisessä televisio- ja radioesityksessä. Venäjän kansan, erityisesti nuorten ja lasten, indoktrinaatio on vahvistunut Putinin valtaannousun jälkeen.² Vuosi 2022 oli kuitenkin käännteentekevä. Venäjä jatkoi Ukrainassa käymäänsä sotaa suurhyökkäyksellä tarkoituksenaan muutamassa päivässä valloittaa koko Ukrainan valtio. Aikeille tarvittiin ja tarvitaan edelleen, pian neljä vuotta kestäneen aktiivisen sodankäynnin jälkeen, Venäjän kansan hyväksyntä, joka pyritään Putinin hallinnossa saavuttamaan totaalisella poliittisella kontrollilla ja sananvapauden rajoittamisella. Koulutuksella on siinä valtava rooli. Venäjän valtio ei ole turhaan kolminkertaistanut vuoden 2022 patrioottisen kasvatuksen määrärahoja 11,4 miljoonaan ruplaan vuoden 2021 tasoon verrattuna. Samalla on juurrutettu lännenvastaista retoriikkaa kouluopetukseen.³ Se on havaittavissa erityisen vahvasti historian opetuksessa. Tässä työssä analysoinkin vuonna 2024 julkaistun 11. historian oppikirjan maalaamaa kuvaa lännestä, jotta ymmärrysemme Venäjästä ja sen kehityksestä vahvistuisi, emmekä jäisi pimentoon kansainvälisistä suhteista suljetun ja itsensä sieltä poissulkevan itänaapurimme tavasta käyttää historiaa ja rakentaa kuvaa lännestä.

1.1 Tutkimuskysymys

Kandidaatintutkielmani selvittää, millaista kuvaa lännestä venäläiset historian oppikirjat rakentavat ja välittävät. Tutkimuskohteenani on vuonna 2024 julkaistu 11. luokan historian oppikirja. Valitsin viimevuotisen kirjan, sillä halusin ajankohtaisen tarkastelukulman Ukrainan sotaan ja sen vaikutuksiin kuvaan lännestä. On olemassa myös tänä vuonna julkaistu oppikirja, mutta en saanut sitä käsiini internetin kautta, toisin kuin vuoden 2024 version. Valitsin tarkastelukulmaksi kirjan lännestä maalaaman historiankuvan Ukrainan sukulaisteni takia. Niin sanotun Luhanskin tasavallan alueella, Altševskissa, josta itsekin olen kotoisin, asuvat ja käyvät venäläisen oppijärjestelmän mukaista koulua 15-vuotiaat serkkuni ja velipuoleni. He ovat eläneet lähes koko elämänsä eristyksissä, epävarmuudessa ja sodassa.

¹ ”Results of the Year with Vladimir Putin”. Kremlin nettisivut <<http://en.kremlin.ru/events/president/news/72994> [luettu 21.12.2025]

² Lassila 2024, 4.

³ Ibid.

Nyt heistä kasvatetaan Venäjän valtion palvelijoita, patriootteja ja tärkeimpänä, venäläisiä. Siksi tartuin tähän aiheeseen: en pääse fyysisesti lähelle kotipaikkakuntaani tai sukulaisiani, mutta voin päästä tämän tutkimuksen kautta lähemmäs heidän todellisuuttaan, jota muokataan ja muovataan Kremlin muurien sisältä käsin.

Alkuun on myös hyvä lyhyesti taustoittaa mitä oppikirjoilla tarkoitetaan ja mitä niiden kuuluisi sisältää. Oppikirjan on tekstityypiltään oltava neutraali ja objektiivinen, eikä kirjoittajan ääntä tulisi kuulua. Samoin faktat tulisi todeta neutraalisti ja tekstin oltava ikäluokalle sopivaa. On tärkeää huomata, että oppikirjoilla on myös yhteiskunnallinen rooli sosiaalisen kontrollin osana.⁴ Tutkimani oppikirja on tarkoitettu 11. luokkalaisille eli yliopistoon tähtäävien perusopetuksen viimeisellä luokalla opiskeleville, noin 17–18-vuotiaille.

Tutkiessani lännen representaatioita, kiinnitän huomiota myös Venäjän valtiollisen historiapolitiikan ilmentymiin, lännen ja Venäjän vastakkainasetteluun ja toiseuttamiseen sekä Venäjän itsensä määrittelyyn suhteessa länteen. Tutkimuksessani ilmenee myös, miten oppikirjassa käytetään historiaa koululaisten maailmankuvan jäsentämiseen, missä apuna käytän Pertti Grönholmin ja Heino Nyysösen artikkelia *Historian käyttö ennen ja nyt – faktana ja fiktiona*.

1.2 Primääriaineisto ja menetelmät

Tutkimusaineistoksi valittiin 11. luokan historian oppikirja. Historian oppikirjojen lisäksi Venäjällä julkaistaan Atlas-versioita eli enemmän karttoja ja graafeja sisältäviä täydentäviä teoksia sekä tehtäväkirjoja, jotka rajautuivat tutkimuksen ulkopuolelle, sillä aineistomäärästä ei haluttu liian laveaa. Tutkimusaineistossa päätettiin keskittyä 11. luokan oppikirjaan, koska sillä luokka-asteella käsitellään Venäjän historiaa aikavälillä 1945–2023. Valittu historian oppikirja *Istorija Rossii*⁵ on Vladimir Medinskin ja Anatoly Torkunovin kirjoittama. Oppikirjan kuvauksen mukaan kirjassa annetaan suurta huomiota Venäjän ja maailman historian integraatiolle. Erityishuomiota saa yhteiskunnan henkisen elämän, kulttuurin ja jokapäiväisen elämän historia. Kirjan mukaan sen tärkeimmän annin kuuluisi olla patriotismin ja venäläisen kansallisidentiteetin muodostuminen. Kirja perustuu vuonna 2023 laadittuun opetussuunnitelmaan ja oppikirjauudistukseen, jossa määrätään maanlaajuisesti käytettävän

⁴ Heinonen 2005, 29.

⁵ *Istorija Rossii 1945 god - natšalo XXI veka: 11-j klass: bazovyj uroven* (“Venäjän historia. 1945 - XXI-luvun alku: 11. luokka: yleinen oppimäärä”)

vain kyseistä historian oppikirjaa 11. luokalla.⁶ Sama käytäntö koskee myös 10. luokan opiskelijoita, muttei aikaisempia luokka-asteita.

Kirjan tekijät ovat tunnettuja poliittisia toimijoita Venäjällä ja Putinin lähipiiriä. Toinen kirjan kirjoittajista, Vladimir Medinski on ukrainalaissyntyinen politiikan tutkija, joka toimi Venäjän kulttuuriministerinä vuosina 2012–2020. Hän on tämän jälkeen toiminut presidentti Vladimir Putinin neuvonantajana.⁷ Medinski oli julkisuudesta tunnettu Venäjän pääneuvottelijana vuosien 2025 ja 2022 Venäjän ja Ukrainan välisissä aseleposuostelu yrityksissä.⁸ Hän on myös yksi ”Venäläinen maailma” -konseptin kehittäjistä sekä venäläisten historiankirjojen ja opetussuunnitelmien pääarkkitehteista jo vuosikymmenen ajan. Anatoly Torkunov on Moskovan valtiollisen kansainvälisten suhteiden instituutin johtaja ja diplomaatti. ”Venäläinen maailma” on peräisin keskiajalta, jolloin sitä käytettiin venäläisen identiteetin tarkastelussa, mutta 2000-luvulla siitä on tullut Vladimir Putinin institutionalisoima käsite. Käsite on monimerkityksinen, mutta Putinin aikana sen on käsitetty tarkoittavan venäläistä yhteistä sivilisaatiota, jolla on erityisasema muihin nähden.⁹

Torkunovin ja Medinskin kirjoittaman historian oppikirjan julkaisun jälkeen Ukrainan turvallisuuspalvelu (SBU) asetti molemmille poissaolevina epäilyilmoituksen. Käytännössä katsoen SBU on virallisesti ilmoittanut henkilöille, jotka eivät oleskele Ukrainan rajojen sisäpuolella heidän olevan epäiltynä Ukrainan alueellisen koskemattomuuden ja loukkaamattomuuden rikkomisesta sekä Venäjän hyökkäyksen oikeuttamisesta ja ylistämisestä.

Venäläisten koulujen pääasiallisena tavoitteena on muovata lapsista tulevaisuuden kansalaisia, joille opetetaan mitä ajatella, eikä miten ajatella. Venäläiset oppikirjat ovat konservatiivisia, tarkoittaen, että ne priorisoivat valtiollista, ylhäältä päin asetettua historian narratiivia, eivätkä ne tähtää historiallisten tosiasioiden opettamiseen. Presidentti Vladimir Putin ja hänen hallintonsa on moneen otteeseen todennut, että koulujen tehtävänä on kasvattaa nuorissa

⁶ ”Прошлое без разночтений: как будут изучать историю в школах с 1 сентября” Объясняем.рф, 23.7.2025. <<https://объясняем.рф/articles/useful/kak-budut-izuchat-istoriyu-v-shkolakh-s-1-sentyabrya/>>

⁷ ”Who is Vladimir Medinsky? The Putin aide leading Russia’s delegation at Ukraine peace talks”, *The Kyiv Independent*, 16.5.2025. <[tps://kyivindependent.com/who-is-vladimir-medinsky-the-putin-aide-leading-russias-delegation-at-ukraine-peace-talks/](https://kyivindependent.com/who-is-vladimir-medinsky-the-putin-aide-leading-russias-delegation-at-ukraine-peace-talks/)> [luettu 10.10.2025]

⁸ ”Putinin Ukraina-delegaatiota johtaa henkilö, joka on laukonut outoja väitteitä Suomesta”, *Yle*, 15.5.2025. <https://yle.fi/a/74-20161942> [luettu 10.10.2025]

⁹ Laruelle 2015, 3–6.

isänmaallista henkeä ja kansallisen historian synkät luvut tulisi jättää ammattihistorioitsijoiden käsiteltäviksi.¹⁰

Venäläinen historianopetus on käynyt läpi muutamia murroskohtia. Neuvostoliiton hajottua narratiivien moninaisuus valtasi historianopetuksen opinalan eikä opettajille ollut annettu ohjeita siitä mitä kuului opettaa ja miten. Oppikirjojen vapailla markkinoilla ratkaisi kilpailu eikä sisältö, niinpä opetusministeriön hyväksytyissä oppikirjoissa oli myös tsaarinvaltaan myönteisesti ja neuvostokauteen kriittisesti suhtautuvia oppikirjoja. Noustuaan valtaan, presidentti Vladimir Putin otti käyttöön ”vallan vertikaalin” ja palautti valtiollisen kontrollin moniin yhteiskunnan alueisiin, mukaan lukien oppikirjamarkkinoihin. Hallituksen perustama erillinen komissio tarkasteli historian oppikirjojen sisältöjä ja poisti useita hyväksytyjen listalta, muun muassa liian neuvostovastaisia versioita.¹¹ Vuonna 2007 hallinnon tasolla päätettiin 1900-lukua käsittelevän, yhtenäisen historiallisen narratiivin omaavan, oppikirjan tuottamisesta. Vuonna 2013 käynnistettiin Putinin määräyksestä toinen aloite, jossa valtionjohdon valitsemat ja tukemat, pääosin poliittiset toimijat ja harvat historioitsijat, kokosivat luettelon keskeisistä historiallisista teemoista ja tapahtumista, jotka tuli sisällyttää kaikkiin tuleviin oppikirjoihin. Tämäkin yritys rakentaa yhtenäisen ja keskitetty historiantekemistä jäi puolitiehen, kun aloite kohtasi laajaa kritiikkiä akateemisessa yhteisössä. Vaikka aloitteet eivät menneet tuollaisenaan läpi, ne ohjasivat epäsuorasti kustantajia, sillä valtio rahoitti vain hallinnon tukeman kertomuksen omaavia kirjoja.¹² Viimeisimpiä merkittäviä oppikirjauudistuksia oli 10–11. luokkalaisten kirjojen uusiminen, kuten jo mainittu, sekä 2024 5–9. luokkalaisten kirjojen päivitykset. Venäläisissä medioissa uutisoidaan paraikaa koulutusministeriön julkaisemista tulevista uudistuksista 10–11. luokkalaisten opetuksessa, jotka astuvat voimaan 2026–2027. Nykyisen tiedon mukaan syyskuusta 2027 10–11. luokkalaisten opetetaan vähintään kolmeatoista ainetta, joista yksi on ”turvallisuuden ja isänmaan puolustamisen perusteet”.¹³

Tutkimassani kirjassa on yhteensä 449 sivua ja 37 lukua, jotka on jaettu kahteen osaan: Neuvostoliitto vuosina 1945–1991 ja Venäjän federaatio vuodesta 1992 2010-luvun alkuun. Luvut sisältävät leipätekstin lisäksi paljon muitakin elementtejä, joista olisi aineistoksi täysin

¹⁰ Laruelle 2021, 48, 51.

¹¹ Laruelle 2021, 48–49.

¹² Laruelle 2021, 49.

¹³ ”Минпросвещения предложило новый единый стандарт обучения для старшеклассников”, Forbes.ru, 4.12.2025. <<https://www.forbes.ru/society/551310-minprosvesenia-predlozilo-novyj-edinyj-standart-obucenia-dla-starseklassnikov>> [luettu 21.12.2025]

omaan tutkimukseen, kuten kuvia, ydinsanoja, infolaatikoita, henkilökuvia, harjoitustehtäviä ja pohdintakysymyksiä. Kirjan lopussa on myös oheismateriaalina linkkejä verkosta löytyviin resursseihin sekä muutamiin dokumenttielokuviin, suositeltu oheiskirjallisuus, aikajana sekä sanasto kirjan ydintermeistä. Oppikirjaa lukiessa merkillepantavaa oli jokaisen luvun alussa oleva vertailu Venäjän ja muun maailman välillä luvussa käsiteltävien vuosien aikana. Havaintoni tästä oli se, että muusta maailmasta nostetaan yksittäisiä toisiinsa usein liittymättömiä huomioita, kun taas Venäjä pyritään näyttämään näennäisesti muita kehittyneempänä ja politiikassaan suoraviivaisena kansainvälisenä toimijana. Kiinnostavaa on myös se, että vielä Neuvostoliiton aikaisissa luvuissa puhutaan Venäjästä. Lieneekö tämä huolimattomuutta vai harkittua mielikuvien ohjaamista ajatukseen Venäjästä suorana Neuvostoliiton jatkumona, jää toistaiseksi vailla syvempää tutkimusta. Kuitenkin venäläinen historiografia määrittää Venäjän juuri Neuvostoliiton seuraajana ja valtiona muiden joukossa.¹⁴

Toteutin kirjan tutkimisen lukemalla itse kirjan läpi ja kääntämällä itsenäisesti sitä suomen kielelle tarvittavilta osin. Haasteena oli suomenkielisen tekstin työstäminen suorasta käännöksestä hyvään kieliasuun sopivaksi sekä monet sanat, joihin ei ole juuri oikeaa sävyeroa tuovaa suomenkielistä vastinetta. Translitteroinnissa olen käyttänyt Kielipankin SFS 4900 -standardia.

1.3 Aiempi tutkimus ja viitekehys

Käsittelylukuni olen jakanut oppikirjasta esiin nousseiden teemojen mukaan. Aivan keskeisenä aiheena nousee Yhdysvallat, jonka käsittely oppikirjassa painottuu merkittävästi kylmän sodan aikaan. Kertomus Baltian maista ja Ukrainasta sekä siellä kytevästä fasismista alkaa rakentumaan hiljalleen heti kirjan alusta ja saa tuulta alleen erityisesti Neuvostoliiton hajoamisen yhteydessä. ”Länsi” ja Yhdysvallat kulkevat kirjassa paljolti käsi kädessä, mutta eritoten ”lännessä” puhutaan kylmän sodan jälkeisessä ajassa. Nostin ”Lännessä” omaksi teemakseen, mutta se on määriteltävä ensin. 1900-luvun alussa lännellä tarkoitettiin Länsi-Eurooppaa, kun taas Yhdysvallat oli osa sitä vain kulttuurisidonnaisesti.¹⁵ Vaikka lännen käsite on ongelmallinen, yleisessä diskurssissa usein hyvin ymmärretään mistä lännessä on kyse. Jukka Jouhkin ja Henna-Riikka Pennanen kirjassa annetaan kattava lista, millaisia teemoja länteen liitetään: ”ekspansionismi, imperialismi, kapitalismi sekä taloudellinen,

¹⁴ Tregubova, Erushkina, Gorylev ja Rusakov 2019, 29.

¹⁵ Jouhki&Pennanen 2016, 13.

poliittinen ja sotilaallinen hegemonia”. Nämä kaikki toistuvat myös tutkimassani kirjan retoriikassa, jossa tätä syvällisempään lännen tarkasteluun ei kyetä. Länteen usein myös identifioidutaan – länsimaiseen sivilisaatioon kuulumisen kertoo yhteisestä kulttuurisesta identiteetistä sekä jaetuista arvoista, normeista, ajatuksista, traditioista ja käsityksestä hyvästä yhteiskunnasta.¹⁶

Tarkastelen lännen representaatioita venäläisessä historian oppikirjassa laadullista tutkimusta ja tarkemmin teemoittelua käyttäen. Lähestyn oppikirjaani tarkastelemalla tiettyä teemaa ja etsimällä sen ilmenemismuotoja aineistosta.¹⁷ Jari Eskola ja Juha Suoranta määrittelevät laadullisen tutkimuksen ongelmallisuuden osuvasti. He kertovat sen heikkoutena olevan ikuinen vaikutelmanvaraisuus, jonka kanssa kamppaillaan kampaamalla läpi kaikkia näytteitä. Näen omassa tutkimuksessani juuri tämän ongelman: teen paljon nostoja oppikirjasta todistaakseni venäläisen historian oppikirjan propagandistisen ja indoktrinoivan luonteen, mutten vedä selkeitä johtopäätöksiä pohjaten olemassa olevaan tutkimuskirjallisuuteen.

Aikaisempaa tutkimusta neuvostoajan oppikirjoista ja 2000-luvun alun Venäjän oppikirjoista on melko paljon, mutta viimeisen kymmenen vuoden ajalta ei tietääkseni ole tehty systemaattista tutkimusta venäläisistä historian oppikirjoista. Ukrainalaislähtöisellä kansalaiskasvatuksen keskuksella Almendalla oli yhdessä Prahan kansalaisyhteiskunnan keskuksen sekä Alueellisen ihmisoikeuskeskuksen kanssa tutkimus *School Education: Hidden Weapon of the Russian Federation against Ukraine*, joka tutki opetussuunnitelmia sekä Ukrainan alueella käytettäväksi suositeltuja oppikirjoja 1–11. luokkalaisille aikavälillä 2014–2022.¹⁸ Tutkimus tuli päätökseen vuonna 2023. Suomessa Kari Kaunismaa on vuonna 2009 tehnyt väitöskirjan Neuvostoliiton romahtamisen vaikutuksista venäläisen keskikoulun historian oppikirjoihin. Hänen väitöskirjassaan nousi esiin tänä päivänä parrasvaloissa olevat teemat Venäjästä puhuttaessa, eli menneisyydenhallinta, kansallis-valtiollinen myytti ja historian käyttö.

¹⁶ Jouhki&Pennanen 2016, 26–27.

¹⁷ Eskola&Suoranta 1998, 175–181.

¹⁸ Almenda, “Studies of the content of Russian school textbooks (2014-2022)”, 17.2.2023, <https://almenda.org/en/doslidzhennya-zmistu-shkilnykh-pidruchnykh-rosiyi/> [luettu 22.12.2025]

2 Yhdysvallat

Yhdysvallat on ensimmäinen merkillepantava iso teema tutkittavassa historian oppikirjassa. Vastakkainasettelu Neuvostoliiton ja myöhemmin Venäjän sekä Yhdysvaltojen välillä on koko kirjan läpileikkaava teema.

2.1 Kommunismipelkoinen aggressori

Toisen maailmansodan jälkeistä aikaa käsitellään oppikirjassa pitkälti ydinase- ja muun asevarustelun näkökulmasta, jossa Yhdysvallat on Neuvostoliiton suurin uhka ja kilpailija. Aivan oppikirjan alussa ensimmäisessä luvussa todetaan, että kylmän sodan olosuhteiden vallitessa Yhdysvalloista ja muista länsimaista oli potentiaalisesti muodostumassa Neuvostoliiton sotilaallisia vihollisia samaan aikaan kun Neuvostoliiton johdon tärkeimpänä tehtävänä oli pyrkiä estämään vuoden 1941 tragedian toistuminen.¹⁹ Toiseen maailmansotaan liittyen kirjassa toistuu vuosiluku 1941, jonka Venäjä on omaksunut neuvostoaikaisesta historiankirjoituksesta. Kuten edeltäjänsäkin, niin myös Venäjällä nähdään toisen maailmansodan ajoittuvan sodankäyntiin Natsi-Saksan ja Neuvostoliiton välillä vuosina 1941–1945.²⁰ Vuoden 1941 tragedialla tarkoitetaan Operaatio Barbarossaa, jonka Saksan armeija aloitti 31. heinäkuuta tarkoituksenaan ”tuhota” Neuvostoliitto.²¹ Nyyssösen ja Grönholmin mukaan tragedian toistumisen mahdollisuudesta ja estämisestä puhuminen on tulkittavissa historian käytön keinoksi, sillä siinä hienovaraisesti tuodaan lukijalle mieleen asia, jota ei pitäisi ajatella, mutta samalla se on jo ajatuksissa läsnä.²² Toinen maailmansota on ollut Neuvostoliiton ja myöhemmin Venäjän kansakunnan perustavanlaatuinen myytti 1970-luvulta lähtien: ”sota fasismia vastaan”. Sota ilmentää mitä korkeimpia inhimillisiä arvoja, kuten rohkeutta ja uhrautumista kotimaansa eteen, ja se nähdään yhä nykypäivän nostalgisoinnissa neuvostoajasta. Kremlissä ei kuitenkaan uskota, että kamppailu fasismia vastaan olisi jo ohi. Venäjän presidentti Putin jatkuvasti varoittaa kansalaisiaan fasismin paluusta ja uudesta kamppailusta sitä vastaan, jossa Venäjän panos tulee olemaan mitättömän arvokas. Venäjän diskurssissa ja yleisessä mielipiteessä on pitkään ennen vuoden 2014

¹⁹ Medinski&Torkunov, *Istoriija Rossii*, 15.

²⁰ Hoffmann 2021, 1.

²¹ Best, Hanhimäki, Maiolo, Schulze 2025, 183.

²² Nyyssösen&Grönholm 2019, 12.

Ukrainan tapahtumia nähty Venäjä antifasistisena suurvaltana.²³ Fasismiin palataan kuitenkin tarkemmin seuraavassa luvussa.

Neuvostoliiton tärkeimpänä tehtävänä kylmässä sodassa oli kuitenkin ”mahdollisimman nopea Yhdysvaltain ydinasemonopolin likvidointi”, sillä Yhdysvalloilla oli jo suunnitelmia ”Neuvostoliittoon iskemisestä ensin 20:llä ja myöhemmin 50:llä tai useammalla atomipommilla”. Sama ajatus toistuu myös luvussa neljä, jossa kerrotaan että ”Yhdysvalloissa jo vuoden 1945 lopulla aloitettiin Neuvostoliiton pommittamisen suunnittelu ja ydinasetta käytettiin Neuvostoliiton ”manipuloimiseen””. Luvussa kymmenen niin ikään kerrotaan, ettei ”toinen maailmansota ollut vielä loppunut, kun Yhdysvallat jo kehitti keinoa Neuvostoliittoon hyökkäämiseksi, neuvostokaupunkien pommittamiseksi ydinaseilla”.²⁴

Samassa yhteydessä on esitetty Boris Efimovin tekemä karikatyyri ”Puhjennut kiristys” (Liite 1). Pilapiirtäjä Boris Efimov (1900–2008) oli varsin kiinnostava hahmo. Hän on ukrainalaissyntyinen taitelija, jonka poliittisia pilapiirroksia nähtiin Neuvostoliiton suurimpien sanomalehtien, kuten *Izvestiia*, *Pravda* ja *Krokodil*, sivuilla. Hänen piirustustensa aiheina oli Neuvostoliiton sisä- ja ulkopoliittiset viholliset, mutta pitkän elinikänsä ja uransa aikana hän pääsi olemaan usean eri neuvostojohtajan suosikki, mutta myös inhokki. Alun perin hänen sukunimensä oli Fridland, mutta sisällissodan aikana 1917–1922 Ukrainassa asuvana juutalaisena hän päätti vaihtaa nimensä Efimoviksi. Hänen veljensä Mikhaail otti eri sukunimen yleensä koko perheeseen kohdistuvien vainojen vuoksi. Mikhaail murhattiin Stalinin vainojen aikana, mutta Efimov sai pitää henkensä, sillä hän oli tärkeä poliittinen ase Stalinille. Efimovin piirrokset päätyivät jopa Adolf Hitlerin silmien eteen ja raivostuttivat häntä niin, että tämä lupasi henkilökohtaisesti tappaa tämän, mikäli koskaan pääsisi Moskovaan saakka.²⁵ Pidän ivallisena, että hänen ja ainoastaan hänen, tekemiään pilapiirroksia käytetään tutkimassani historian oppikirjassa, sillä Efimov on lopulta samaisen neuvostojärjestelmän uhri, jota Venäjän hallinto tällä hetkellä pyrkii uudelleensynnyttämään ja ihannoimaan.

Pilapiirroksen kuvatekstin mukaan ”Yhdysvallat olettivat ydinasemonopolin varmistavan oman johtajuuden kansainvälisessä politiikassa” ja siksi Neuvostoliiton ydinkoe tuli heille

²³ Laruelle 2021, 43.

²⁴ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 15, 45, 123–124.

²⁵ The Political cartoon Society, Boris Efimov: Stalin’s favourite cartoonist, <https://www.original-political-cartoon.com/cartoon-history/boris-efimov-stalins-favourite-cartoonist/> [luettu 21.12.2025] ja The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe, Efimov, Boris Efimovich, <https://encyclopedia.yivo.org/article/2543> [luettu 21.12.2025]

”shokkina”.²⁶ Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välinen ydinasekilpailu oli suurin vastakkainasettelua luova tekijä kylmän sodan aikana.²⁷ Niin ikään Yhdysvallat menettivät ydinasemonopolinsa 1949, mutta 1950-luvun puoleenväliin saakka heillä oli edelleen etulyöntiasema kilpailijaansa nähden.²⁸ Pilakuva saa yhdysvaltalaiset näyttämään tyhmiltä ja omahyväisiltä. Ensimmäinen luku luokin koko kirjalle pohjavireen, joka kantaa läpi kirjan: Yhdysvallat ja niiden johtama ”Lännen blokki” muodostaa Neuvostoliitolle sotilaallisen uhan, jonka torjumiseen käytetyt varat ovat pois neuvostokansalaisten hyvinvoinnista. Sosiaaliseen jälleenrakennukseen liittyen ristiriitaisesti länsimaiden luomat mekanismit, kuten Kansainvälinen valuuttarahasto ja Kansainvälinen jälleenrakennus- ja kehittämiss pankki, leimataan epätasapainoisiksi ja poliittisesti sitoviksi toteamalla Neuvostoliiton jättäneen liittymättä niihin säilyttääkseen vakaan ja itsenäisen rahoitusjärjestelmän. Kirjassa todetaan olevan ilmeistä, että konfrontaation aloittaminen oli Yhdysvaltojen ja sen liittolaisten vastuulla.²⁹

Kuva 1: Boris Efimovin tekemä karikatyyri *Puhjennut kiristys*, jossa yhdysvaltalainen virkamiesasuinen henkilö puhalttaa ydinasepommin muotoista ilmapalloa, jossa lukee ”USA:n ydinasemonopoli” [atomnaja monopolija SŠA]. Pilapiirroksen toisessa osassa ilmapallo puhkeaa 25.9.1949 julkaistun

²⁶ Medinski&Torkunov, *Istoriija Rossii*, 15.

²⁷ Best, Hanhimäki, Maiolo, Schulze 2025, 226.

²⁸ Ibid.

²⁹ Medinski&Torkunov, *Istoriija Rossii*, 18, 17, 45.

valtiollisen uutistoimiston TASS:in ilmoituksen seurauksena ja virkapukuinen henkilö yllättyy ja kaatuu. Kuva: kuvakaappaus oppikirjasta.

1940-luvun lopulla ja 1950-luvulla Yhdysvalloissa vallitsi vahvan neuvostovastaisuuden aika, jota leimaa McCarthyismi – usein perusteettomiin syytöksiin pohjautunut kommunisminpelko, jonka keulakuvana pidetään senaattori Joseph McCarthy.³⁰ ”Yhdysvaltojen ja sen liittolaisten masinoima kylmä sota, neuvostovastaisuus ja McCarthyismi levisivät kaikilla länsimaisten yhteiskuntien tasolla”, mikä johti neuvostointelligentsian³¹ ja lännen intelligentsian välisten suhteiden kapenemiseen.³² Toisin sanoen älymystön väliset suhteet romuttuivat lännen toiminnan seurauksena. Väitteellä luodaan vaikutelma lännen uhan vaikuttaneen yhteiskunnan jokaisella tasolla.

Yhdysvaltain senaattori Joseph McCarthy julisti paranoidimaisella jääräpäisyydellä kommunistien haluavan kaapata vallan Yhdysvalloissa. ... Maan oli vallannut neuvostovastainen psykoosi. Oli käynnissä “noitavainot” [*ohota na vedm*].³³

Noitavainoilla kirjassa viitataan vasemmistolaisista aatteista epäiltyjen laittaminen ns. mustalle listalle.³⁴ Noitavaino-termi on kirjassa lihavoitu ja laitettu lainausmerkkeihin. Termin käyttö on melko yllättävää, sillä se on käänös englannin kielestä, eikä kuulu venäjän kielen vakiintuneisiin fraaseihin. Kyseessä on luultavasti jo mainittu ilmiö nuorisokielellä käytöstä. Noitavaino-termi kuitenkin luo vahvoja mielleyhtymiä Yhdysvaltain istuvan presidentin Donald Trumpin ensimmäisen kauden aikaiseen kohuun Venäjä-kytköksistään, minkä aikana hän viittasi häneen kohdistuviin syytöksiin noitavainoina. Samaan aikaan myös International History of the Twentieth Century and Beyond -kirjassa McCarthyismin kerrotaan kärjistyneen noitavainoiksi (witch-hunt).³⁵

Kirja maalaa Yhdysvalloista kuvaa kansainvälisen politiikan pelisäännöt määräävänä, Neuvostoliitolle epäystävällisenä tahona, joka pyrki säilyttämään kolonialistisen maailmanjärjestyksen Aasiassa ja Afrikassa. 1940-luvun puolestavälistä alkaen useat Afrikan, Aasian ja Lähi-idän koloniat itsenäistyivät ja vuoteen 1958 tultaessa 28 sissisotaa oli syttymäisillään näillä alueilla. Tämä oli syynä Yhdysvaltojen ekspansiiviselle politiikalle kylmän sodan aikana. Japanin kohdalla oli kuitenkin kysymys maan demokratisoimisesta,

³⁰ Best, Hanhimäki, Maiolo, Schulze 2025, 220.

³¹ Tarkoittaa älymystöä. Termi otettiin yleiseen käyttöön alunperin keisarillisen Venäjän aikana.

³² Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 30.

³³ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 30.

³⁴ Ibid.

³⁵ Best, Hanhimäki, Maiolo, Schulze 2025, 220.

demilitarisoinnista sekä talouskasvun palauttamisesta. 1951 San Franciscon konferenssissa solmittiin virallinen rauhansopimus ja Yhdysvallat päättivät Japanin miehityksensä.³⁶ Kirjan mukaan ennen Japanin armeijan kukistamista oli Moskovan ja Washingtonin välillä alustavasti sovittu Hokkaidon saaren luovuttamisesta neuvostojoukkojen miehityksen alaiseksi, mutta Japanin antauduttua sen koko alueen miehitti yhdysvaltalaiset joukot. Lisäksi Yhdysvaltain uuden presidentin Harry S. Trumanin hallinto päätti tukea Japanin alueellisia vaatimuksia Neuvostoliittoa kohtaan, ”rohkaisten samalla neuvostoliitonvastaista mielialaa japanilaisessa eliitissä”. Kirjan mukaan San Franciscon sopimus on yhdysvaltalaisen sanelema, koska sopimustekstissä ei mainittu keille Kuriilien saaret, joista Japani joutui luopumaan, tosiasiallisesti kuuluvat. Niinpä ”tällä tavalla tehtiin laillisesti mahdolliseksi aloittaa aluekiista Neuvostoliiton kanssa myöhemmin”.³⁷

Korean sota 1950–1953 oli Japanin kolonialistisen hallinnon jättämän valtatyhjiön seurausta. Yhdysvallat ja Neuvostoliitto jakoivat Korean niemimaan kahtia hallitakseen kumpikin Japanin vetäytymistä, mutta erilaiset poliittiset ryhmittivät eri puolilla maata halusivat pikaista itsenäistymistä, mikä syöksi suurvallat vastakkain. Yhdysvallat vei asian ennen sotaa YK:n pöydälle, mutta sen ehdottamia maanlaajuisia vaaleja ei voitu järjestää pohjoisosan edustajien kieltäytyttyä.³⁸ Kirjassa puhutaan Yhdysvaltojen ja Etelä-Korean toimien johtaneen suoraan aseelliseen konfliktiin. Toisaalta eri kirjan luvussa Korean sota esitetään länsimaiden kolonialististen tavoitteiden jatkumona, kun ne yrittivät pitää kiinni ”edes” Etelä-Koreasta julistamalla sinne itsenäisen valtion. Yhdysvaltojen ulkopolitikan kerrotaan olleen aggressiivista senkin jälkeen, kun maa oli taipunut rauhaan Korean sodassa. Etelä-Korea kehittyi kirjan mukaan läheisessä yhteistyössä Japanin ja Yhdysvaltojen kanssa, jotka sijoittivat maahan ydinaseen.³⁹

Pohjois-Atlantin liitto eli Nato perustettiin 1949 vakiinnuttamaan Yhdysvaltain läsnäolo Euroopassa sekä viestimään Yhdysvaltojen vastustusta kommunismin leviämislle Euroopassa.⁴⁰ Oppikirjan mukaan Yhdysvallat käytti Natoa, ”aggressiivista sotilaspoliittista blokkia”, oman vaikutusvaltansa lujittamiseen Länsi-Euroopassa. Ne pitivät Eurooppaa ”täydessä taloudellisessa ja poliittisessa kontrollissa”, toisin kuin myötämielisiä suhteita rajoillaan luova Neuvostoliitto. Ne eivät myöskään välittäneet saksalaisten kohtalosta ja

³⁶ Ibid., 227, 340–341.

³⁷ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 43–44.

³⁸ Best, Hanhimäki, Maiolo, Schulze 2025, 252.

³⁹ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 54, 193, 123–124.

⁴⁰ Best, Hanhimäki, Maiolo, Schulze 2025, 218.

työllisyydestä [*zanjatost*], vaan toteuttivat ohjattua demokratiaa jakamalla kulutustuotteita ja ruokaa sisältäviä CARE-paketteja ja siten “tuuppivat” saksalaisia “oikeaan” äänestyspäätökseen vaaleissa, jotka ilmoitettiin “vapaiksi”.⁴¹ Yhdysvaltojen ja Iso-Britannian hallitsemien Berliinin osien yhdistyminen häiritsi Neuvostoliittoa, mutta samalla se yhdisti kaksi puoluetta omalla alueellaan luoden uuden Saksan Sosialistisen Yhtenäisyyspuolueen (SED), jolle se myönsi kaikki tärkeimmät hallinnolliset oikeudet. Tämä näyttäytyi länsimaille merkinä siitä, että mikäli Neuvostoliitto pystyisi, se haluaisi hallita keskitetysti koko Saksaa.⁴² Tekstissä huomaa lainausmerkkeihin kirjoitettuja sanoja, millä mahdollisesti viitataan lännen kaksinaismoralismiin ja kyseenalaistetaan sanan tai ilmiön aitoutta. Samalla lukijaa ohjataan tulkitsemaan käsitteitä varauksella.

Kymmenennessä luvussa, jossa käsitellään ulkopoliittikkaa vuosina 1953–1964, luodaan selkeä vastakkainasettelu rauhanomaisen ja aseistariisuntaa kannattavan Neuvostoliiton sekä aggressiivisen ja asevarustelua lietsovan Yhdysvaltojen välillä. Maailman tilaa ja ulkopoliittisia valintoja ikään kuin piinaa vaihtoehtottomuus. Tämä tulee hyvin ilmi luvun alusta, jossa todetaan pääministeri Georgi Malenkovin ajatelleen, että “neuvostokansojen rauhanomainen tulevaisuus voidaan turvata kehittyvien länsisuhteiden kustannuksella”.⁴³

Oppikirjan teksti heijastelee myös Neuvostoliiton tarvetta vakuuttaa Yhdysvallat omasta kyvykkyydestä. Esimerkiksi kirjassa erikseen kerrotaan Nikita Hruštšovin vuonna 1959 saapuneen Yhdysvaltoihin Dwight D. Eisenhowerin luokse vierailulle nelimoottorisella Tu-114-lentokoneella, joka “hämmästytti vastaanottavaa puolta”.⁴⁴ Venäläiset ovatkin historiallisesti määritelleet itsensä suhteessa länteen ja kokeneet tietynlaista alemmuudentunnetta. Kivuliaan ajanjakson jälkeen itsevarmuutta ja vahvistusta haetaan asettamalla itsensä edulliseen valoon länsiliittolaisiin nähden, mikä näkyy historiankirjojen sivuilla, joissa länsi esitetään neutraalissa tai epäsuotuisassa valossa. Kuitenkin neuvostoliittolaisissa oppikirjoissa länsiliittolaisille annettiin huomattavasti enemmän tunnustusta.⁴⁵ Viatcheslav Morozov tarkastelee ilmiötä orientalismin kautta kirjassaan *Russia's postcolonial identity*, jossa Venäjän itse-orientalisaation tekee näkyväksi sen pakottava tarve kuroa umpeen ero teknologisesti kehittyneempiin maihin. Venäjä myös

⁴¹ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 47, 54, 49–50.

⁴² Best, Hanhimäki, Maiolo, Schulze 2025, 208.

⁴³ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 123.

⁴⁴ Ibid., 126.

⁴⁵ Hoffmann 2021, 161–162.

edelleen pyrkii todistelemaan kuuluvuuttaan Eurooppaan ja osoittamaan puolustavansa todellisia eurooppalaisia arvoja, toisin kuin materialistinen länsi.⁴⁶

2.2 Sijaissotia Aasiassa, jäällä ja avaruudessa

Kirjassa todetaan myös, että Brežnevin kauden historiallinen aikaansaannos oli ”sotilaallisstrategisen pariteetin” saavuttaminen Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen välille. Kilpailuasetelma heijastuu niin ikään urheiluun ja tieteeseen. Luvussa neljätoista, joka käsittelee ideologiaa ja kulttuuria, kerrotaan neuvostoliittolaisten urheilijoiden saaneen Münchenin olympialaisissa vuonna 1972 selvästi enemmän mitaleja (50) kuin tärkein kilpailija Yhdysvallat (33).⁴⁷ Kylmän sodan aikana urheilusta tuli Yhdysvalloille ja Neuvostoliitolle sijaissotien kaltainen geopoliittinen kilpailuareena, jossa jokainen Neuvostoliiton voitto oli myös sosialistisen yhteiskuntajärjestelmän voitto, kun taas länsimaiden kunnianhimo ilmeni suurina panostuksina urheiluinfrastruktuuriin, eikä urheilujärjestelmän haltuunottoon.⁴⁸ Kolmannessa luvussa kerrotaan Neuvostoliiton raketiteollisuuden kehityksen olleen johtavien länsimaisten, ”ennen kaikkea amerikkalaisten”, tutkijoiden aikaansaannoksia edellä.⁴⁹ Vuonna 1957 Neuvostoliitto laukaisi ensimmäisen satelliitin, Sputnikin, avaruuteen ja julkaisivat heidän ensimmäisen mannertenvälisen ballistisen ohjuksen (ICBM), samaan aikaan kun Yhdysvallat epäonnistui oman Atlas-ohjuksensa laukaisussa.⁵⁰

Kirja antaa Yhdysvalloista kuvan epäluotettavana maana, joka on valmiina takinkääntöihin. Esimerkiksi edelliskappaleessa mainitun Hruštševin vierailun jälkeen Yhdysvaltain kongressi sääti uuden lain, jossa maan strategiset intressit viittasivat suoraan tarpeeseen hajottaa Neuvostoliitto kymmeneen itsenäisiin valtioihin tarkoituksena ”vapauttaa ne kommunismista”.⁵¹ Takinkääntönä kirjassa pidetään myös vuoden 1960 toukokuussa yhdysvaltalaisen tiedustelukoneen ilmatilan loukkausta, joka tapahtui kaksi viikkoa ennen ”Suuren nelikon”⁵² kokousta, jossa oli tarkoitus hillitä Euroopan varustautumista.⁵³

⁴⁶ Morozov 2015, 119.

⁴⁷ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 137–138, 174.

⁴⁸ Leichtova&Zakravsky 2021, 1034.

⁴⁹ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 33.

⁵⁰ Best, Hanhimäki, Maiolo, Schulze 2025, 226.

⁵¹ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 126.

⁵² Suuren nelikon kokoonpanoon kuuluu Neuvostoliitto, Yhdysvallat, Iso-Britannia ja Ranska. (pari sanaa lisää kontekstia)

⁵³ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 126.

Myös Berliinin ja koko Saksan jako leimataan oppikirjassa Yhdysvaltain syyksi. Vuonna 1958 Hruštšev yllättäen vaati länsiliittolaisten joukkojen poisvetämistä Berliinistä uhaten solmia Saksan demokraattisen tasavallan (GDR) kanssa erillisen rauhansopimuksen. Länsimaat joutuivat tilanteeseen, jossa koko Berliini olisi voitu menettää Neuvostoliitolle. Hruštševin vaateen takana oli itäsaksalaisten joukkopaot länteen ja aivovuoto.⁵⁴ Neuvostoliitto halusi demilitarisoida Berliinin länsipuolen, jotta siitä tulisi ”itsenäinen, kokonaisvaltainen kaupunki, jolla on vartioidut rajat”. Mutta Yhdysvallat ehdottomasti kieltäytyi luovuttamasta aluetta ja säilytti sen “miehitettynä vyöhykkeenä” [*zona okkupatsii*], sillä John F. Kennedy pelkäsi alueluovutuksen olevan “maailmankommunismille” [*mirovoj kommunizm*] antautumista, mikä taas johtaisi hänen ”ratinginsa” putoamiseen. Silloin Varsovan liitto päätti rakennuttaa Berliinin muurin. Kirjassa sanotaan myös, että Yhdysvaltain presidentin vaihduttua Kennedyksi, oli toivoa suhteiden “uudelleenlatautumisesta” [*perezagruzka*].⁵⁵ Berliinin poliittista tilannetta käsiteltävässä tekstissä voi havaita paljon lainausmerkkeihin kirjoitettuja sanoja. Yhdenlainen tulkinta näiden termien korostamiselle tekstissä voisi mielestäni olla niiden tekeminen naurunalaisiksi, de-legitimaatio ja toiseuttaminen. Keir Gilesin mukaan venäläisessä ajattelussa länsi – erityisesti Eurooppa – toimii pitkään juurtuneena “toisena”, jonka kautta kansallinen identiteetti määritellään. Venäläisyyteen liitetyt väitetyt erityiset ja ikuiset kulttuuriset ominaisuudet erotetaan jyrkästi länsieurooppalaisista, mikä tuottaa jatkuvasti toiseuttavaa vastakkainasettelua: Eurooppaa ihaillaan ja jäljitellään, mutta samalla sitä pelätään ja halveksitaan.⁵⁶

Yhdysvaltojen toimet ovat syynä Neuvostoliiton aggressiolle. Neuvostoliiton ollessa ”saarrettu yhdysvaltalaisilla sotilastukikohdilla”, maa reagoi tilanteeseen kieltäytymällä moratoriosta⁵⁷ ilmakehässä ja kehittämällä maailman suurimman vetypommin – Tsar-bomban, joka räjäytettiin vuonna 1961. Lisäksi Hruštšev päätti asettaa Yhdysvallat samanlaiseen saartotilanteeseen ja ”sellainen mahdollisuus ilmeni” vuonna 1962 Kuuban kriisissä. Varsovan liitto myös kirjan mukaan perustettiin vastauksena vuonna 1955 aggressiivisia toimia varten luodulle Natolle.⁵⁸

⁵⁴ Best, Hanhimäki, Maiolo, Schulze 2025, 230.

⁵⁵ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 127.

⁵⁶ Giles 2019, 9–10.

⁵⁷ Ydinkokeiden jäädyttäminen

⁵⁸ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 128–130.

Oppikirja välittää lännestä ja erityisesti Yhdysvalloista sellaista kuvaa, että se käyttäytyy entistä aggressiivisemmin, mitä heikommaksi se tulee. Kirjan mukaan Yhdysvaltojen epäonnistuminen ja aggressio Vietnamin sodassa heikensi maiden suhteita ja siirsi voimatasapainoa 1960-luvulla Neuvostoliitolle edullisemmaksi. Nämä ajatukset voimistuivat 1970-luvulla, kun Neuvostoliitto saavutti sotilaallisen pariteetin pahimman kilpailijansa kanssa samaan aikaan, kun tämä oli syvällä Vietnamin sodan umpikujassa. Niin ikään tämäkin Yhdysvaltojen epäonnistuminen on oppikirjassa taltioitu myös pilakuvan muotoon (Liite 2).⁵⁹

Kuva 2. Boris Efimovin vuonna 1965 tekemän *Amerikkalaiset ”tukipilarit”* [кочки опоры] karikatyyrin kuvatekstissä sanotaan, että ”Vietnamin tapahtumat on yksi häpeällisimmistä sivuista Yhdysvaltain historiassa”.

1980-luvun alussa Yhdysvallat pyrki heikentämään Neuvostoliittoa ja sen liittolaisia uudella kilpavarustelukierroksella. Se kiihdytti islamistien tukemista Afganistanissa ja maan uuden presidentin Ronald Reaganin hallinto käynnisti ohjelman Itä-Euroopan maiden horjuttamiseksi pakottamalla Neuvostoliiton suuntamaan resurssejaan sinne. Pakotteiden

⁵⁹ Ibid., 193.

avulla Yhdysvallat pyrki estämään korkean teknologian pääsyn Neuvostoliittoon. Pakotteilla haluttiin myös estää kaasuteknologian siirtyminen Neuvostoliittoon, jotta voitaisiin vaikeuttaa Urengoi–Pomary–Užgorod-kaasuputken rakentamista. Kirjassa avoimesti kerrotaan Neuvostoliiton talouden olleen erityisen haavoittuvainen kulutustavaroiden markkinoilla ja talouden olleen ilmeisen muutoksen tarpeessa. Kuitenkin Yhdysvallat samanaikaisesti julkaisi niin sanotun Tähtien sota -ohjelman, joka nähtiin Neuvostoliitossa merkittävänä uhkana.⁶⁰ ”Tähtien sota” -ohjelma eli viralliselta nimeltään Strategic Defense Initiative (SDI) on avaruuspuolustushanke, jonka tarkoituksena oli kehittää järjestelmä, joka ehtisi tuhota neuvostoliittolaiset ohjukset ennen kuin ne saavuttavat Yhdysvallat.⁶¹ Luvussa melko suoraan todetaan Yhdysvaltojen talousjärjestelmän olleen selkeästi Neuvostoliiton omaa parempi, mutta samalla väitetään Yhdysvaltain talousmallin yhdistäneen sekä kommunismin että kapitalismin parhaat puolet.⁶² Näitä puolia ei kuitenkaan avata oppikirjassa ollenkaan.

2.3 Ei toivoa paremmasta kylmän sodan toisella puolen

Tuoreen Venäjän valtion ja Yhdysvaltojen välisten suhteiden rakentumisesta luodaan oppikirjassa toiveikasta kuvaa, joka lopulta murenee Yhdysvaltojen piittaamattomuuteen kansainvälisestä laista. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen vuonna 1991 Venäjän ulkoministeri Andrei Kozyrev pyysi Richard Nixonia, Yhdysvaltain entistä presidenttiä, auttamaan Venäjää määrittämään sen kansalliset intressit. Suhteiden lämpeneminen jatkui Camp Davidin julistuksen tekemiseen, jossa Yhdysvallat ja Venäjä totesivat, etteivät pidä toisiaan vihollisina. Camp David oli vuonna 2000 järjestetty kokous, jossa Israel ja Palestiina tapasivat rauhansopimuksen laatimiseksi, mutta neuvottelut kaatuivat.⁶³ Lännessä, jossa vallitsi ”euforia kylmän sodan voitosta”, julistus sai kuitenkin vain vähäistä huomiota. Vuonna 1993 Yhdysvallat ja Venäjä jälleen sopivat strategisten aseiden (SNV-2) vähentämisestä (START-2), mutta sopimus ei tullut voimaan – Yhdysvallat jätti sopimuksen ratifioimatta.⁶⁴ Venäjä edelleen näytti yhteistyöhalukkuuttaan Yhdysvaltojen kanssa, erityisesti 9/11-iskujen jälkeen liittymällä tämän rinnalle taisteluun kansainvälistä terrorismia

⁶⁰ Medinski&Torkunov, *Istoriija Rossii*, 203–204.

⁶¹ ”Yhdysvaltain presidentti Reagan käynnisti ”tähtien sodan” kymmenen vuotta sitten 190 miljardin markan hukkaputki”, *Helsingin Sanomat*, 23.3.1993. <https://www.hs.fi/talous/art-2000003221496.html> [luettu 21.12.2025]

⁶² Medinski&Torkunov, *Istoriija Rossii*, 206.

⁶³ Institute For Middle East Understanding, ”What Happened at Camp David in 2000?”, <https://imeu.org/resources/resources/what-happened-at-camp-david-in-2000-1/353>, [luettu 21.12.2025]

⁶⁴ Medinski&Torkunov, *Istoriija Rossii*, 315.

vastaan. Vuonna 2002 perustettiin Nato–Venäjä-neuvosto, ja myöhemmin Saksan ja Yhdysvaltojen joukoilla oli lupa kulkea Venäjän kautta Afganistaniin.

Kuitenkin vuoden 2005 tienoilla Venäjä näki suhteissa Yhdysvaltoihin selvän käänteen: Yhdysvallat pyrki maailmanjohtajuuteen ”demokratian” ja ”globalisaation” retoriikan avulla, mutta tosiasiallisesti edistävän omia etujaan kansainvälisestä oikeudesta piittaamatta. Kehitys näkyi jo vuosisadan alkupuolella, kun Yhdysvallat vetäytyi vuonna 2001 ABM-sopimuksesta (Anti-Ballistic Missile Treaty) ja hyökkäsi Irakiin vuonna 2003 ilman Naton mandaattia, vaikka Venäjä, Ranskan ja Saksan tukemana, vastusti operaatiota. Yhdysvaltalaisessa retoriikassa korostettiin myös Euroopan energiaturvallisuutta, mikä kirjan mukaan oli pyrkimys korvata Venäjän energialähteet kalliimmilla yhdysvaltalaisilla. Viimeistään vuonna 2006 Yhdysvaltojen periaatteet tulivat selväksi, kun Vilnan konferenssissa varapresidentti Dick Cheney kritisoi Venäjää sen naapurimaiden ”demokratisaation” estämisessä ja ehdotti sen joko ”palaavan ”demokratian” tielle” tai päätyvän lännen ”viholliseksi”. Yhdysvaltojen perimmäisenä tavoitteena oli siis alueellisen epävakauden kasvattaminen Venäjän rajoilla ja Naton sotilaallisen läsnäolon vahvistaminen siellä.⁶⁵ Tällaisessa ilmapiirissä presidentti Vladimir Putin hyväksyi maaliskuussa 2023 Venäjän uuden ulkopoliittisen konseptin, jonka yksi osuus kuvailee muuttunutta poliittista tilannetta seuraavasti:

Tarkastellessaan Venäjän vahvistumista yhtenä nykypäivän johtavista kehityskeskuksista ja pitäessään sen itsenäistä ulkopoliittikkaa uhkana länsimaiselle hegemonialle, Yhdysvallat ja niiden satelliitit käyttivät Venäjän federaation toimenpiteitä, joilla suojellaan sen elintärkeitä intressejä ukrainalaisella suunnalla, verukkeena kärjistää monivuotista antivenäläistä politiikkaa ja aloittaa uudentyyppinen hybridisota. Se on suunnattu monenlaiseen Venäjän heikentämiseen, mukaan lukien sen rakentavaan sivistykselliseen rooliin, sotilaallisiin, taloudellisiin ja teknologisiin mahdollisuuksiin, sen suvereniteetin rajoittamiseen niin ulko- kuin sisäpolitiikassa, sen alueellisen yhtenäisyyden tuhoamiseen.⁶⁶

⁶⁵ Medinski&Torkunov, *Istoriija Rossii*, 372–374, 378.

⁶⁶ *Ibid.*, 379.

3 Itä-Eurooppa

Aluksi on tarpeen määritellä mitä Itä-Euroopalla luvussa tarkoitetaan. Tutkijoiden keskuudessa vallitsee yksimielisyys siitä, että Itä-Eurooppa on alue, joka sijaitsee Idän ja Lännen kulttuurien välissä ja yhdistelee piirteitä molemmista. Itä-Eurooppa on kulttuurisesti moninainen ja sen määrittävät tekijät ovat muuttuneet vuosisatojen kuluessa. 1900-luvulle ominaista on ollut alueen määrittely maailmansotien ja erityisesti kylmän sodan kautta. Rautaesirippu edelleen mielikuvissa jakaa Eurooppaa, vaikka Itä-Eurooppaan kuuluvaksi harva valtio haluaa enää itseään mieltää negatiivisten konnotaatioiden vuoksi.⁶⁷ Miellän Itä-Euroopaksi työssäni Baltian maat sekä Ukrainan pitääkseni käsiteltävän aineiston tiiviimpänä.

3.1 Fasismien kuhinaa rajamaiden metsissä

Toisen maailmansodan jälkimaininkeja käsittelevässä kirjan ensimmäisessä luvussa baltialaiset metsäveljet, banderalaiset ja UPA:n⁶⁸ jäsenet leimataan nationalistisiksi “natsien apureiksi”, jotka terrorisoivat sotilaita, miliisia ja tappoivat neuvostoliittolaisten aktivistien perheitä, opettajia, lääkäreitä ja pelottelivat siviilejä Neuvostoliiton länsiosissa.⁶⁹ Vaikka Neuvostoliiton hallinto pyrki takavarikoimaan kaiken natsien ja heidän kanssaan yhteistyötä tehneiden tuottaman dokumentaation, osa aineistosta jatkoi leviämistään maan alla. Pienemmissä piireissä toistettiin natsipropagandan keskeisiä tunnuslauseita. Baltian maat, Ukraina sekä Valko-Venäjä ja Moldova herättivät erityistä huolta Neuvostoliiton viranomaisissa, sillä seuraavien vuosikymmenten aikana useat toisinajattelijaryhmät jatkoivat paikallisten sotilaiden muiston vaalimista – niiden, jotka olivat taistelleet Saksan puolella Neuvostoliiton armeijaa vastaan. Esimerkiksi vuonna 1969 Viron SS-legioonan hymni soi Tallinnassa erään konsertin yhteydessä. Tapahtunut oli osa laajempaa, 1980-luvulla kiihtynyttä, kehitystä, jossa Neuvostoliiton ideologisen konsensus alkoi asteittain murenemaan kansallismielisyyden voimistuessa.⁷⁰

Oppikirjassa Baltian maiden valtaamisen sijaan puhutaan liittämisestä – Neuvostoliiton hyväntahdon eleestä, josta oli maille ennemminkin vain hyötyä.⁷¹ Kaikissa venäläisissä historian oppikirjoissa lähes kokonaan sivuutetaan vuoden 1939 Molotov-Ribbentrop -

⁶⁷ Pjäs, *Writing Central Eastern Europe*. 11.–12.6.2010.

⁶⁸ Ukrainan kapina-armeija, OUN Orhanizatsija ukrajinskyh' natsionalistiv [Організація українських націоналістів]

⁶⁹ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 7–8.

⁷⁰ Laruelle 2021, 46–47.

⁷¹ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 24.

sopimuksen alueelliset seuraukset ja Baltian maiden niin ikään kerrotaan hyväksyneen Neuvostoliiton osaksi liittymistä saaden vastineeksi suojelua natsismilta. Tämän vuoksi venäläiset koululaiset ovat melko tietämättömiä sopimuksesta ja sen vaikutuksista alati jatkuviin muistisotiin Venäjän naapurimaiden kanssa.⁷² Baltian maita kutsutaan myös vähättelevällä termillä Pribaltika, joka käännettynä tarkoittaa *Itämeren äärellä* ja viittaa neuvostomiehitykseen. Liettualainen kulttuuriteoreetikko ja filosofi Gintautas Mažeikis selittää, että sana on peräisin Venäjän imperiumin ajoilta, mutta sitä käytetään yksinomaan ”neuvostoajan poliittisten artefaktin” lailla. Hänen mukaansa Venäjä pyrki elämään neuvostosimulaatiossa ja uudelleensynnyttämään Neuvostoliiton, jolloin kielestä tulee imperialistinen ase, jolla Baltian maat liitetään osaksi Venäjän etupiiriä.⁷³ Kirjan mukaan Länsi-Ukrainaan, läntiseen Valko-Venäjään, Baltian maihin sekä Moldovaan rakennettiin kone-, mittalaite-, laivanrakennus- sekä radioteollisuuden yrityksiä, joiden voimalla Neuvosto-Baltian teollisen tuotannon osuus ylitti moninkertaisesti itsenäisten Baltian maiden verrokin. Neuvostoliitto väitetyesti tuki paikallista kulttuuria ja traditioita sekä myönsi paljon taloudellista tukea.⁷⁴

Nationalismi nousee oppikirjassa esiin retorisen aseensa tavoin käytettynä. Edelliskappaleen Baltian maiden ja Ukrainan nationalistit ovat kirjan mukaan terroristeja, kun taas Neuvostoliiton tukemat Aasian ja Afrikan nationalistiset itsenäisyysliikkeet nähdään myönteisinä liikehdintöinä. Retorisin keinoin ja sanavalinnoin luodaan kuvaa pahasta lännestä ja hyvästä Venäjästä. John Breuilly antaa nationalismista kirjan väitteiden kannalta kiinnostavia näkökulmia, nimittäin hänen mukaansa nationalismi, kuten useimmat poliittiset ideat, alkaa vähemmistöistä ja saa usein radikaalin muodon, joka asettuu vallitsevia poliittisia rakenteita vastaan.⁷⁵ Hänen mukaansa nationalismilla on myös usein ylikansallinen luonne: sitä kehittävät maanpakolaiset, joilla on enemmän yhteistä muiden ”kansojen” vastaavien hahmojen kuin useimpien omien kansalaistensa kanssa.

Entisiä Neuvostoliittoon kuuluneita eurooppalaisia valtioita kirjassa moneen otteeseen syytetään fasismista, kirjan edetessä, yhä suuremmin sanankääntein. On kuitenkin olennaista ymmärtää mitä fasismilla [fashizm] tarkoitettiin neuvostoaikana ja mitä sana merkitsee

⁷² Laruelle 2021, 50–51.

⁷³ ”Гинтаутас Мажейкис: термин "Прибалтика" уже ни на что не указывает”, *Delfi Latvia*, 12.6.2016. <<https://www.delfi.lt/ru/v-fokuse/novosti/gintautas-mazheykis-termin-pribaltika-uzhe-ni-na-cto-ne-ukazyvaet-71192462>> [luettu 10.12.2025], ”What does Pribaltika mean?”. Propastop, 3.10.2017. <<https://www.propastop.org/en/2017/10/03/what-does-pribaltika-mean/>> [luettu 10.12.2025].

⁷⁴ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 24.

⁷⁵ Breuilly 2019, 162, 172.

nykypäivän Venäjällä. Neuvostoaikana fasismi-termi kuului ennemminkin emotionaaliseen kuin analyttiseen sanastoon. Sitä käytettiin laajasti virallisessa uutiskielessä 1930-luvulla natsipuolueen tuomitsemiseen sekä sosiaalidemokratian kritisoimiseen, jota tuolloin pidettiin natsismin ”objektiivisena liittolaisena”.⁷⁶ Sodan jälkeen fasismi-termi eli neuvostokulttuurissa haukkumasanana. Vihollisia leimattiin myös fasisteiksi, olivat he fasisteja tai ei.⁷⁷ Fasismi Venäjällä merkitsee vihollista eli ”toista”. Sen vuoksi ajatus mahdollisesta venäläisestä fasismista on yleisessä mielipiteessä lähes olematon. Sen sijaan fasismi terminä liitetään tutkimuskeskus Levadan vuoden 2015 kyselytutkimuksen mukaan edelleen suurimmaksi osaksi (74 prosenttia) Natsi-Saksaan, jota seuraa Ukraina, Baltian maat ja Puola.⁷⁸

Oppikirjan alun historiallisen mustavalkoisen, väitetysti Itävallasta olevan, valokuvan kuvatekstissä kerrotaan monessa Euroopan maassa fasisteista vapautumisen jälkeen pystytetyistä neuvostovapauttajien patsaista. Kirjan mukaan ”nykypäivänä näitä muistomerkkejä vandalisoidaan Puolassa, Tšekeissä, Pribaltikan maissa [*vlasti Pribaltiki*] ja Ukrainassa, mikä ei merkitse pelkästään natsien uhrien unohtamista, vaan myös petturuutta”.⁷⁹

Baltian maat ovat kirjan mukaan ”aikoinaan jälkeenjääneitä nationalistisia Venäjän imperiumin rajamaita”. Niiden teollinen ja kulttuurinen kehitys oli mahdollista vain Neuvostoliiton suunnitelmatalouden ansiosta. Kirjassa vakuutetaan lukijaa siitä, että pakolla Neuvostoliiton yhteyteen liietyt valtiot tosiasiansa hyötyivät ja kukoistivat juuri Neuvosto-Venäjän alaisuudessa. Samaan hengenvetoon kuitenkin puhutaan myös kansallisuuksien välisten suhteiden ”kompastuskivistä”, kuten tasavaltojen kansallisen sivistyneistön, tieteellisten, kulttuuristen ja ennen kaikkea hallinnollisten ammattilaisten ryhmien muodostumisesta. Tämä kehityskulku siis loi ”potentiaalisen pohjan nationalististen ja separatististen mielialojen syntymiselle”. Kirjassa todetaan tämän vaaran olleen tiedossa Neuvostoliiton vallan huipulla, mutta puolueen ideologioiden mukaan sosialistisen järjestelmän edut jo itsessään olivat omiaan estämään kansallista liikehdintää.⁸⁰ Yllä oleva kirjan pätkä sisälsi paljon ristiriitaisuuksia sanavalinnoissa ja äärettömän monimutkaisia sekä pitkiä virkkeitä. Yhtäältä pidetään yllä ajatusta, jonka mukaan Neuvostoliitto oli monikansallinen- ja

⁷⁶ Laruelle 2021, 42–43.

⁷⁷ Ibid., 43–44.

⁷⁸ Laruelle 2021, 57.

⁷⁹ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 40.

⁸⁰ Ibid., 185, 186–187.

kielinen valtio, jonka viralliseen ideologiaan kuului kaikkien kulttuureiden ja tapojen hyväksyminen. Toisaalta paikalliset kulttuuri- ja tieteentekijät nähdään uhkana.

Oppikirjassa kerrotaan, että Hruštševin valtaantulon jälkeen alkoi 1930-luvun poliittisten repression uhrien rehabilitaatio eli maineenpalautus. Vuonna 1953 annettiin yleinen armahdus ja vuonna 1955 armahduksen sai he, jotka tekivät toisen maailmansodan aikana yhteistyötä ”hitleriläisten okkupanttien” kanssa. Kirjan mukaan tämä oli ajattelematon päätös, joka johti monen entisen natsien apurin vapautumiseen sekä mahdollisuuteen jatkaa ””taisteluaan henkilökulttia vastaan”” ja maineenpalautuksen puolesta. Jatkossa tämä edesauttoi nationalismin syntyä ja kasvua ”Pribaltikassa” ja Ukrainan länsiosissa.⁸¹ Laruelen vuonna 2021 julkaistussa kirjassa todetaan venäläisten oppikirjojen sisältävän yleensä vain kaksi sivua natsien kanssa tehdyn yhteistyön käsittelyä.⁸² Väitän, että tutkimassani kirjassa puhutaan moninkertaisesta sivumäärästä tekstiä, jossa aiheena oli yhteistoiminta natsien kanssa. On kiinnostavaa, että Laruelle toteaa, että aihetta käsiteltäessä sävy voi olla melko neutraali ja rönsyilevä sekä puhtaan kuvaileva. Tutkimani kirjan sävy puolestaan kovenee ja tekstillä välitettävän viestin ja näkökulman tunnistaa selvästi. Rönsyilyä ja epäselvyyttä huomaa kirjassa tyystin eri aiheiden kohdalla, kuten kansallisuuksien välisen yhteiselön poliittisten riskien käsittelyssä⁸³. Kiinnostavaa onkin, että Laruelen teoksen kirjoitushetkellä suosituimmassa 11.luokan historian oppikirjassa⁸⁴ vuodelta 2013 fasismin ideologialle ei juurikaan anneta huomiota.⁸⁵ Näiden havaintojen pohjalta voi todeta historian oppikirjojen muuttuneen merkittävästi Laruelen kirjan julkaisun jälkeen. Ajallisesti Venäjän aloittama hyökkäyssota Ukrainassa osuu tälle aikajanelle.

3.2 Nationalistit ja separatistit mellakoivat

Vuodesta 1988 alkaen alkoi muodostumaan nationalistisia ja avoimesti separatistisia puolueita ja järjestöjä, jotka muodostuivat pääosin kansallisilla rintamilla pribaltikassa ja muutamissa muissa republikoissa.⁸⁶

Puolueet jakautuivat lopulta kahdelle akselille: kommunisteihin ja liberaaleihin. Liberaalit näki mallina lännen, joka oli Neuvostoliiton yhtenäisyyttä heikentävä ulkopuolinen voima.

⁸¹ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 63–66.

⁸² Laruelle 2021, 50.

⁸³ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 186.

⁸⁴ Andrei A. Levandovskii, Iurii A. Shchetinov, and Sergei V. Mironenko. *Istorija Rossii. XX–natšalo XXI veka: 11-j klass: bazovyj uroven* (”Venäjän historia. XX – XXI-luvun alku: 11. luokka: yleinen oppimäärä”)

⁸⁵ Laruelle 2021, 51.

⁸⁶ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 240.

Länsi tuki aktiivisesti respublikoiden ”nationalistisia ja separatistisia organisaatioita”. Nämä liikkeet vaativat enemmän valtaa alueille, ja separatistiset tunnuslauseet alkoivat kuulua. Baltian maiden ja Kaukasuksen suuntautuminen pois Neuvostoliitosta tuli selväksi. Radikaalit eivät peitelleet haluaan päästä eroon venäläisistä ja venäjänkielisistä.⁸⁷

Oppikirjassa tehdään selväksi, että Baltian maiden itsenäistymispyrkimykset vuonna 1990 olivat laittomia. Liettua oli ensimmäinen, joka päätti lakata noudattamasta Neuvostoliiton perustuslakia ja palauttaa ennen toista maailmansotaa ollut Latvian kansallisvaltio. Tätä Neuvostoliitossa pidettiin laittomana ja syttyi ”lakien sota”. Jeltsin yritti vakuuttaa tasavallat siitä, että ne voisivat ottaa niin paljon suvereniteettia kuin haluavat ja silti pysyä osana Neuvostoliitossa. Vahvimmiksi separatistiliikkeiksi mainitaan Tatarstanissa, Bashkortostanissa ja Tšetšenia-Ingushetian alueella olleet ryhmittymät. Ukrainassa, Valko-Venäjällä ja Keski-Aasiassa separatismi ja nationalismit eivät kuitenkaan saaneet laajaa kansan tukea.⁸⁸

Kirjassa kerrotaan, että 17.3.1991 järjestettiin kansanäänestys Neuvostoliiton säilyttämisestä. Baltiassa toteutettiin epävirallisia kyselyitä, joissa enemmistö ilmaisi tukensa itsenäisyydelle, mutta Neuvostoliiton presidentin mukaan ne eivät olleet juridisesti päteviä. Ukrainan äänestyslipukkeissa kysyttiin myös halusta säilyttää Ukraina osana ”kommunististen suvereenien valtioiden liittoa”, ja tähän vastasi myöntävästi 80 %, samalla kun 70 % kannatti Neuvostoliiton säilymistä. Monet ihmiset eivät nähneet kysymysten kaksoismerkitystä, sillä ”Neuvostoliiton säilyttäminen ilman Ukrainaa oli käytännössä mahdotonta”.⁸⁹

Itsenäistyneet valtiot liittyivät Yhdistyneisiin Kansakuntiin ja muihin kansainvälisiin organisaatioihin ilman velkojen tai velvollisuuksien siirtoa. Neuvostoliiton lainat jäivät Venäjän maksettavaksi. Uudet neljätoista valtiota saivat omistukseensa rikkaudet, teollisuuden ja asevoimat, ja ne näyttivät aloittavan uuden elämän ”hyvästä alusta”.⁹⁰

3.3 Antivenäläisiä voimia

Oppikirjan mukaan lännessä rajat siirtyivät satoja kilometrejä Venäjää kohti. Käytännössä rajat palautuivat 1700-luvun puolenvälin tilanteeseen. Aiemman ”turvallisuuden vyön” eli suom. turvallisuusvyöhykkeen tilalle tuli uusia uhkia, jotka liittyivät Itä-Euroopan ja entisten

⁸⁷ Medinski&Torkunov, *Istoriija Rossii*, 240, 253.

⁸⁸ Ibid., 254.

⁸⁹ Ibid., 258.

⁹⁰ Ibid., 265.

neuvostomaiden, kuten Baltian maiden, nationalististen hallintojen nousuun. Näiden politiikat olivat avoimesti vihamielisiä Venäjää ja venäjänkielisiä vähemmistöjä kohtaan.⁹¹

Kandidaatintutkielman luvussa 2 mainittiin Morozovin orientalistinen tarkastelukulma Venäjän länsisuhteisiin, mikä on sovellettavissa hyvin Baltia-käsitykseen. Viro ja muut Baltian maat on kauan nähty Venäjällä ”virheellisenä” Eurooppana paikallisten venäjän kielen puhujien oikeusrikkomusten vuoksi. Tutkielman luvussa 4 palataan tarkemmin ”väärän” Euroopan käsitteeseen.⁹² Kirjan mukaan Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen Venäjän asevoimat kärsivät vakavan iskun, kun vahvimmat joukot sijaitsivat ”rajamaissa”: Virossa, Latviassa, Liettuassa, Ukrainassa, Georgiassa, Azerbaidžanissa ja Turkmenistanissa. 1990-luvun puolivälissä Venäjän sotilaallinen voima oli kutistunut kolmannekseen Naton kapasiteetista, kun 1980-luvulla tilanne oli päinvastainen.⁹³

Tekstissä tuodaan esille Venäjän toiminta Moldovassa venäjänkielisten suojelemiseksi ja rauhanturvaajien sijoittamisesta alueelle. Moldovan ”antivenäläiset voimat” pyrkivät silti jatkamaan pro-romonialaisen nationalistisen hallinnon rakentamista. Kuvateksti korostaa, että Venäjän rauhanturvaaminen lopetti aseelliset konfliktit Tadžikistanissa, Abhasiassa, Etelä-Ossetiassa, Vuoristo-Karabahissa ja Transnistriassa. Baltian maissa venäjänkielisten tilanne heikkeni jatkuvasti. Hallitukset muodostuivat avoimesti Venäjää kohtaan vihamielisistä politiikoista ja suuntautuivat kohti Natoa ja EU:ta, tukien kaikkia venäjänvastaisia aloitteita. Näiden maiden koulutusjärjestelmissä alettiin ”ylistää” natsien yhteistyökumppaneita ja sodan aikaisia rikollisia, ja SS-marssit muuttuivat ”jatkuviksi”.⁹⁴

Kirjan mukaan Ukraina oli taloudellisesti riippuvainen Venäjän energiaresursseista, joten olisi voinut olettaa maiden hakeutuvan tiiviimpään integraatioon. Näin ei tapahtunut, koska ”lännen yllyttämä Kiova” ja venäjänvastaiset poliitikot etäännyttivät maata Venäjältä. Länsi vastusti rauhanomaista ja yhteistyöhön perustuvaa Venäjä–Ukraina-suhdetta, koska se olisi ollut sen pitkäaikaisten strategisten tavoitteiden vastainen. Maiden suhteita kiristi Mustanmeren laivaston jakaminen: Venäjä sai Sevastopolin ”vaivoin”. Ukrainan poliittinen eliitti oli yhä enemmän ”USA:n kontrollissa”, länsi tarjosi lainoja vain, jos Ukraina muuttaisi taloutensa sen ehdoilla. Ukrainan koulutusohjelmissa tehtiin Venäjä-vastaisia muutoksia:

⁹¹ Medinski&Torkunov, *Istoriija Rossii*, 314.

⁹² Morozov 2015, 119.

⁹³ Medinski&Torkunov, *Istoriija Rossii*, 314.

⁹⁴ *Ibid.*, 319.

toisen maailmansodan neuvostosankarien tarinat hiljennettiin ja sotarikolliset (banderalaiset) esiteltiin “Ukrainan itsenäisyyden sankareina”. Ukrainasta tehtiin “anti-Venäjä”.⁹⁵

Viimeisessä luvussa kerrotaan Pribaltikan maiden hallintojen harjoittamasta segregatiosta, jossa venäjänkieliset eivät saaneet täysmittaista passia ja heidän oikeuksiaan rajoitettiin. Kirjassa vedotaan myös Europarlamenttiin, joka 2015 olisi julistanut Pribaltikan maiden toimia laittomaksi diskriminaatioksi. Venäjän kielen opetus kouluissa kirjan mukaan kiellettiin, samoin oppikirjoja muutettiin niin, että neuvostosankareiden tilalle tuli ”uusia sotasankareita”, kuten banderalaisia ja metsäveljiä. ”Ukrainalainen uusnatsismi ei suinkaan ole suora toisto 1920–1940-lukujen saksalaisesta kansallissosialismista.” Kyse on kirjan mukaan suurelta osin uudesta ilmiöstä. Se on aggressiivisen vähemmistön harjoittamaa vihamielistä kansallista, kielellistä ja kulttuurista väkivaltaa enemmistöä kohtaan. Vielä vuoteen 2014 asti 80 prosenttia Ukrainan väestöstä koostui ihmisistä, joille venäjän kieli ja venäläinen kulttuuri olivat omia, eikä heidän ollut pelättävä ilmaista tätä avoimesti. Kaikki Ukrainan viimeisimmät presidentit olivat alun perin venäjänkielisiä eivätkä edes hallinneet ukrainaa ennen virkaanastumistaan. Kielen he oppivat ”vaalien aikana”.⁹⁶

Kirjan mukaan vuonna 2014 Ukrainassa tapahtui vallankaappaus, johon Donbassin asukkaat eivät alistuneet, vaan julistivat omat Donetskin ja Luhanskin kansantasavallat. Ukrainan hallinto kutsui heitä terroristeiksi, koska he halusivat pysyä venäläisinä. Juuri silloin, vuonna 2014, alkoi verinen sota. Paikallisten kansanmiliisien riveihin alkoi liittyä vapaaehtoisia Krimiltä ja muilta ”maamme” alueilta. Tilanne näytti samankaltaiselta, kun Aleksanteri II:n aikana, jolloin eteläslaavien noustessa kapinaan Osmanien valtakuntaa vastaan venäläiset upseerit ottivat lomaa ja lähtivät Balkanille auttamaan slaaviveljiään.⁹⁷ Aleksanteri II:n aikaisiin tapahtumiin vertaaminen voidaan nähdä yhtenä Nyyssösen ja Grönholmin luettelemista historian käytön keinoista. Tällainen historiallisten analogioiden ja metaforien käyttö on pyrkimystä ymmärtää todellisuutta rinnastamalla se menneisyyden tapahtumiin.⁹⁸ Ajattelen, että analogialla on pyritty myös osoittamaan ukrainalaisten ja venäläisten olevan samaa slaavikansaa, jonka pitäisi seistä yhtenä rintamana jaettua vihollista vastaan.

⁹⁵ Medinski&Torkunov, *Istoriija Rossii*, 320.

⁹⁶ Ibid., 396.

⁹⁷ Ibid., 399–400.

⁹⁸ Grönholm&Nyyssönen 2019, 11.

Lopulta, kirjan mukaan, vuonna 2022 Venäjän presidentti Putin julisti 24. helmikuuta erityisoperaation alkavan, tarkoituksenaan suojella Donbassia ja ennaltaehkäistä Venäjän turvallisuuden takaamista. Putin lausui seuraavasti:

Me emme aloittaneet minkäänlaisia sotilaallisia toimia, vaan pyrimme lopettamaan ne. Nämä sotatoimet aloitettiin Ukrainan nationalistien toimesta vuonna 2014, kun tapahtui valtiollinen vallankaappaus. Siitä kaikki alkoi. Tämän jälkeen seurasivat tapahtumat Krimillä ja Donbassissa.⁹⁹

⁹⁹ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 403.

4 Länsi

4.1 Länsi kääntää selkänsä Neuvostoliitolle

Oppikirja alkaa toisen maailmansodan jälkeisestä taloudellisesta ja sosiaalisesta jälleenrakennuksesta, jota leimaa Neuvostoliiton ja “länsiblokin” välille muodostuva “vastakkainasettelu”.¹⁰⁰ Luvun yksi ydinsanomista on Neuvostoliiton nopea palautuminen sodasta, sillä aikaa, kun muualla maailmassa, erityisesti Euroopassa, valtaa vaihdettiin ja valtiomuodot muuttuivat. Tämä ajatus tulee selvästi esiin luvun alun vertailulla, joka on jokaisen kirjan luvun alussa. Kirjan mukaan Neuvostoliitossa ensi kädessä pyrittiin jälleenrakentamaan raskasta teollisuutta, missä suuri rooli oli valloitetuilla alueilla sijaitsevilla saksalaisilla tehtailla. Rakennustyömaille taas oli töissä satojatuhansia saksalaisia, unkarilaisia, romanialaisia, japanilaisia ja muita vankeja, jotka “sodan aikana aiheuttivat maallemme ennennäkemätöntä surua ja kaaosta”.¹⁰¹

Neljännessä luvussa Länsi-Eurooppa leimataan toisaalta kiitollisena punaiselle armeijalle ”ratkaisevasta panoksesta fasistiblokin tuhoamisessa” ja toisaalta Yhdysvaltojen propagandan pelikenttänä. Neuvostoliiton huomattavaa roolia ”hitlerinvastaisen koalition” voitossa useaan kertaan korostivat Yhdysvaltain presidentti Franklin D. Roosevelt ja Iso-Britannian pääministeri Winston Churchill.¹⁰² Tähän yhteyteen on kirjassa myös liitetty graafi (Liite 3), jossa kerrotaan olevan ranskalaisen yleisen mielipiteen instituutin mielipidemittaukset Ranskasta eri vuosilta. Vastaajille esitettiin seuraavanlainen kysymys: Mikä kansakunta [*natsija*] teidän mielestänne edesauttoi eniten natsien kaatamista? Kysely tehtiin kirjan mukaan neljänä eri ajankohtana: toukokuussa 1945 ja vuosina 1994, 2004 ja 2015. Graafista lukija havaitsee, että Vuoteen 1994 tultaessa Yhdysvaltojen osuus vastauksissa yli kaksinkertaistuu samaan aikaan, kun Neuvostoliiton pienenee yli puolella. Seuraavina mittausvuosina trendi pysyy samana ja Iso-Britannian lukemat pysyvät jotakuinkin samoina koko mittaushistorian ajan. Tämä on huomioon pantava graafi, sillä se antaa koko pitkälle, lähes 20 sivua pitkälle, Neuvostoliiton ulkopoliittikkaa käsittelevälle luvulle katsantokannan, jonka mukaan Yhdysvallat propagandoi vahvasti kommunismia vastaan ja toimi vain omaa etuaan ajaen kansainvälisessä politiikassa kylmän sodan aikana.

¹⁰⁰ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 7–8.

¹⁰¹ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 14.

¹⁰² Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 39.

Kuva 3. Ranskalaisen yleisen mielipiteen instituutin mielipidemittaukset Ranskasta eri vuosilta. Punaisella värillä on merkitty Neuvostoliitto, sinisellä Yhdysvallat ja harmaalla Iso-Britannia. Kuva: kuvankaappaus oppikirjasta.

Luvussa tehdään selväksi myös Neuvostoliiton rauhanomaisuus ja pyrkimys muodostaa myötämielisiä suhteita sen rajoilla sekä Yhdysvaltojen ja Länsi-Euroopan tarve uhkailla sitä. Vahvat ilmaisut ja värikäs kieli herättävät lukijassa tunteita. Kirjassa kerrotaan Winston Churchillin puheen rautaesiriipusta olleen kylmän sodan alun symboli, jossa lännen johtajat pitivät omaa puoltaan mantereesta ”vapaina” ja itäistä osaa ”kommunistisena”. On mielenkiintoista miksi, kirjan kirjoittajat päättivät laittaa kommunismi-sanan lainausmerkkeihin, sillä vapaa-sanan kohdalla on selvää, että lännen vapaudesta lainausmerkeillä tehdään irvikuvaa.¹⁰³

Länsimaat lietsoivat neuvostotasavalloissa Neuvostoliiton vastaista liikehdintää. Unkarin vuoden 1956 mielenosoitukset tukahdutettiin Neuvostoliiton joukoilla, sillä oli syytä olettaa niiden taustalla olleen länsimaiset turvallisuuspalvelut ja lännen tukema sisäinen oppositio. Breznevinkin aikakaudella intelligentsijan piireissä ilmeni dissidenttejä, vaikkakin niiden määrä oli melko pieni ja heidän toimintansa järjestäytymätöntä. Heitä vahvasti ”holhosi” länsi ja siksi niiden toiminta oli hyvin kansallisten viranomaisten tiedossa.¹⁰⁴ Kirjan luvun 14 alaluvussa, joka käsittelee dissidenttejä ja epävirallisia nuorisoryhmiä, on melko ristiriitainenkin sävy toisinajattelijoista puhuttaessa. Alaluvussa alussa kerrotaan koulutuksen ja elintason kohottua älymystön yhteiskunnallisten vaatimusten kasvaneen, mikä toi vakavia muutoksia yhteiskunnalliseen elämään. Vuonna 1976 perustettiin Moskovan Helsinki-ryhmä, jonka tavoitteena oli valvoa Helsingin päätösasiakirjojen velvoitteiden täytäntöönpanoa.

¹⁰³ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 45–54.

¹⁰⁴ Ibid., 129, 138.

Kyseisen ryhmän johtaja J. Orlov ja muiden epävirallisten kansalaisjärjestöjen johtohahmot vangittiin ja tuomittiin. Toisinajattelijoiden samizdat-julkaisuja ilmestyi myös länsimaissa, joiden tiedotusvälineet levittivät niitä mielellään ja järjestivät koordinoituja propagandakampanjoita. Niiden tarkoituksena oli mustamaalata “”ihmisoikeuksia polkevaa”” Neuvostoliittoa. Laruelle kuvailee, että Neuvostoliiton destalinisaation alettua 1950–60-luvuilla syntyi pieniä venäläisiä toisinajattelijaryhmiä, jotka omaksuivat fasismiin, natsismiin, monarkismiin ja äärinationalismiin viittaavia aatteita vastareaktiona neuvostojärjestelmälle. Näitä ryhmiä yhdisti jyrkkä vastustus Neuvostoliiton egalitaarista ideologiaa, valistuksen universalismia ja koettua neuvostoelämän keskinkertaisuutta kohtaan sekä ihanne paluusta hierarkkiseen, ”arjalaiseen” ja pakanalliseen yhteiskuntamalliin. Ilmiö vahvistui 1970-luvulla samizdat-julkaisemisen ja nationalististen verkostojen kautta, ja johti ideologisiin synteeseihin, kuten kansallisbolševismiin, jossa pyrittiin yhdistämään venäläinen nationalismi, bolševikkivallankumouksellisuus ja fasistinen ajattelu. Vaikka sodan traumat ja vuoden 1945 voitto on vähitellen käsitelty ja ne kuuluvat kollektiivisen muistin kaikkein laajimmin jaettuihin elementteihin, ideologisia murtumia on aina ollut olemassa, useimmiten liittyen tarpeeseen rikkoa neuvostonormeja. Nämä murtumat ovat vaihdelleet luonteeltaan. Osa niistä oli aidosti ideologisia: se osa väestöstä, joka koki itsensä neuvostojärjestelmän uhriksi — erityisesti Baltian tasavalloissa ja Ukrainassa, jotka kärsivät eniten sodanaikaisista julmuuksista ja sodanjälkeisistä repressioista — vaali fasistisia viittauksia vastarintana neuvostovaltaa vastaan.¹⁰⁵

Esimerkkinä lännen yrityksistä suosta Neuvostoliitto huonoon valoon kirjassa kerrotaan vuonna 1974 Moskovassa järjestetystä “raivaustraktorinäyttelystä”, jossa taitelijat asettivat teoksiaan näytille kahden tien väliin ilman viranomaisten lupaa. Paikalle saapuneet raivaustraktori ja viranomaiset tulivat hoitamaan tilannetta ja länsimaiset toimittajat – jotka sattuiivat olemaan paikalla “”täysin sattumalta”” – onnistuivat esittämään tapahtuman jälleen uutena ihmisoikeusrikkomuksena.¹⁰⁶ Tämä esimerkki antaa lukijalle ymmärtää, ettei ihmisarvot ole muuta kuin saivartelua, jota länsi pyrkii harjoittamaan jokaisen mahdollisuuden tullen.

Kirja antaa ymmärtää, että länsimaat joutuivat hyväksymään nämä “uudet realiteetit” ja jopa tukivat Neuvostoliiton aloitetta eurooppalaisesta turvallisuus- ja yhteistyökonferenssista.

¹⁰⁵ Laruelle 2021, 41, 47–49.

¹⁰⁶ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 166–167.

Vuoden 1975 ETYK-konferenssin ja Helsingin päätösasiakirjan allekirjoituksen jälkeen oli “kuitenkin saman tien selvää, etteivät Yhdysvallat ja länsimaat aio ollenkaan kunnioittaa muiden maiden suvereenia oikeuksia”. Sopimuksen ihmisoikeusjulistusta kuvataan kirjassa välineeksi, jota länsi alkoi käyttää ideologisena välineenä Neuvostoliittoa ja Itä-Euroopan maita painostuksessa sekä myöhemmin syynä puuttua niiden sisäisiin asioihin. Vastaava vastakkainasettelu näkyy myös Afganistanin sodan kuvauksessa: Neuvostoliiton mukaantulo esitetään Afganistanin valtionjohdon pyynnöstä tehtynä avunantona, kun taas Yhdysvallat ja Nato nähdään ulkopuolisina sekaantujina, jotka rahoittivat ja aseistivat islamistista oppositiota vain estääkseen Neuvostoliiton vaikutusvallan kasvun.¹⁰⁷ Lännen propagandakampanjat leimasivat Neuvostoliiton läsnäolon miehitykseksi, vaikka sen kirjoittajat katsovat sen vain vastanneen liittolaisten avunpyyntöön.

Kirjan narratiivin mukaan länsi pyrkii jatkuvasti myös horjuttamaan sosialistisia valtioita ja hyödyntämään niiden heikkouksia. Myös Itä-Euroopan kriisit – kuten Prahan kevät – esitetään läntisen uhan valossa. Tekstissä korostetaan, että Tsekkoslovakian ja muiden Itä-Euroopan maiden johtajat itse pyysivät sotilaallista väliintuloa Neuvostoliitolta, koska pelkäsivät Naton sekaantumista ja koko maan menettämistä lännelle.¹⁰⁸

4.2 Suurvallan rapautumisen sivustaseuraajat

Vuonna 1988 lehti *Sovetskaja Rossija* julkaisi pietarilaisen opettajan kirjeen, jossa arvosteltiin glasnostia ja perestroikaa antisosialistisina ja lännestä kopioituina. Kirjoituksen mukaan nämä uudistukset vääristivät Neuvostoliiton historiaa sekä marxismi-leninismien opetuksia. Lännessä Neuvostoliiton tapahtumat nähtiin historiallisena mahdollisuutena sysätä maa — lännen tärkein geopoliittinen kilpailija — pois kansainväliseltä näyttämöltä.¹⁰⁹

Gorbatšovin uusi ulkopoliittinen linja painotti rauhanomaisia suhteita ilman sosialististen maiden erityiskohtelua, mikä herätti sympatiaa lännen johtajissa. Länsi näyttäytyy tässä myönteisenä ja yhteistyöhaluisena osapuolena. Tämä johti lopulta Neuvostoliiton geopoliittiseen heikentymiseen ja sodanjälkeisen aseman menetykseen. Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen tiivistyneet suhteet, kuten vuosittaiset tapaamiset ja ydinasekategorian

¹⁰⁷ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 193–198.

¹⁰⁸ Ibid.

¹⁰⁹ Ibid., 231–232.

poistamista koskeva sopimus vuodelta 1987, esitetään johtuvan lännen ja Neuvostoliiton suhteiden lämpenemisestä, mutta myös NL:n asemaa heikentävänä tekijänä.¹¹⁰

Persianlahden kriisissä 1990 Neuvostoliitto tuki ensi kertaa lännen kantaa, mikä esitetään ystävyyden ja jännitteiden lieventymisenä mutta samalla Neuvostoliiton geopoliittisen roolin yksipuolisena rapautumisena. Niin maan auktoriteetti yhtenä maailman navoista, kuin kehittyvien maiden sympatiat vähenivät. Länsi hyödynsi myös nationalistisia ja antisosialistisia liikkeitä Neuvostoliiton vetäytyessä Euroopasta 1989. Vuonna 1990 lännen johtajat antoivat suullisia lupauksia, ettei Nato laajene itään – mutta nämä lupaukset rikottiin.¹¹¹

Länsi näyttäytyy vetovoimaisena poliittisena ja taloudellisena vaihtoehtona: Neuvostoliiton vanhat liittolaiset kääntyivät sitä kohti. Saksan yhdistyminen kuvataan prosessiksi, jossa länsi ja itä “luovat tulevaisuutta yhdessä”, mutta taustalla näkyy edelleen lännen dominoiva rooli ja lupaus elintason nopeasta noususta, joka ei toteutunut. Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton valtakamppailun heikkeneminen esitetään lännelle edullisena kehityksenä. Perestroikan vuosien aikana kansainvälinen jännite väheni ja maailmalla puhuttiin kylmän sodan lopusta. Ihmisten tietoisuudessa niin lännessä kuin idässä vuosikymmenien ajan rakentuneet viholliskuvat menettivät vaikutuksensa. Ensimmäistä kertaa historiassa kokonaisia massatuhoaseiden ryhmiä likvidoitiin.¹¹²

Kylmän sodan voittajaksi kuvataan vain yksi suurvalta – Yhdysvallat. Neuvostoliiton hajottua uudeksi uhaksi muodostui sotilasteknologioiden ja aseiden päätyminen maihin, joista voi muodostua tulevaisuudessa sotilaallinen uhka. Neuvostoliiton hajoaminen heikensi Venäjän itsepuolustusmahdollisuuksia ja monessa suhteessa edesauttoi kansallisten konfliktien vahvistumista (erityisesti Kaukasuksella ja Keski-Aasiassa). Lännen esitetään suhtautuvan Neuvostoliiton hajoamiseen omien etujensa kautta: se ei auttanut Venäjää eikä ottanut huomioon sen intressejä. Länsi ei tukenut riittävästi Kaukasian ja Keski-Aasian kriiseissä, ja Neuvostoliiton geopoliittinen heikentyminen esitetään lännelle hyödyllisenä. Gorbatšovin saama Nobelin rauhanpalkinto 1990 liittyy lännen hyväksynnän ja tunnustuksen yhdeksi ulottuvuudeksi.¹¹³

¹¹⁰ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 244.

¹¹¹ Ibid., 246.

¹¹² Ibid., 247–248.

¹¹³ Ibid., 248–249.

Keväällä 1990 tasavallat alkoivat ilmoittaa erostaan Neuvostoliiton yhteydestä, ensimmäisenä Liettua, Viro ja Latvia. “Suvereniteettien paraatia” seurattiin tarkasti lännessä, ja useimmat odottivat Moskovan reaktiota ennen itsenäisyyden tunnustamista. Lännen johtajat alkoivat vetäytyä Helsingin päätösasiakirjan velvollisuuksista, kun he näkivät Neuvostoliiton johdon heikkouden. Yhdysvallat ja muut maat tunnustivat Baltian maiden itsenäisyyden 2.9.1991 jo ennen Neuvostoliiton virallista hajoamista, mikä esitetään suorana sekaantumisena Neuvostoliiton asioihin.¹¹⁴

Neuvostoliiton hajoaminen hyödyttää länttä, länsi ei myöskään ole vain sivustaseuraaja vaan osallistuu legitimoimalla hajoamisen kansainvälisesti: 24.8.1991 Ukrainan parlamentti hyväksyi itsenäisyysjulistuksen ja kieltäytyi osallistumasta uuden liittosopimuksen allekirjoittamiseen. Sen jälkeen myös Valko-Venäjä ja muut tasavallat seurasivat Ukraina esimerkkiä, lukuun ottamatta Venäjää ja Kazakstania. Lännen johtajat eivät peitelleet hyväksyntäänsä Neuvostoliiton ”itsensälikvidaatiolle”.¹¹⁵

4.3 Moskovaa ”ignoretaan”

Venäjän ulkopolitiikka, jossa tehtiin useita myönnytyksiä Yhdysvalloille, nähtiin lännessä heikkouden osoituksena. Tämän vuoksi länsi ei aikunut enää tehdä myönnytyksiä ystävyyden nimissä Venäjän kanssa. Vuoteen 1996 mennessä Venäjän ulkopolitiikka olikin muuttunut selvästi: Venäjän johto julisti, ettei kansainvälisessä järjestyksessä ole sijaa vain yhdelle johtajalle ja että turvallisuutta ei tule rakentaa voimankäytön varaan.¹¹⁶

Kappale Naton aggressiosta ja Venäjän länsipolitiikan muutoksesta alkaa yllättäen ulkoministeri Primakovista (vuodesta 1996 alkaen), vaikka muutoin henkilökuvat ovat kirjassa tehty erillisiin infolaatikoihin. Vuonna 1999 Nato aloitti massiiviset pommitukset Jugoslaviassa ilman YK:n mandaattia. Primakov oli matkalla Yhdysvaltoihin ja käänsi lentokoneensa Atlantin yllä takaisin, kun sai tiedon Naton päätöksestä. Tätä hetkeä kuvataan käännekohtana Venäjän ulkopolitiikan siirtymisessä monivektoriseksi ja itsenäisemmäksi. Kun Venäjä palasi itsenäisemmän ulkopolitiikan pariin, sen suhteet länteen huononivat. Yhdysvallat ja sen eurooppalaiset liittolaiset alkoivat painostaa Venäjää Tšetšenian konfliktin

¹¹⁴ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 254.

¹¹⁵ Ibid., 258.

¹¹⁶ Ibid., 317.

vuoksi ja pyrkivät “ihmisoikeuksien suojelun” nimissä irrottamaan Tšetšenian republikan Venäjältä. Lännen todelliset motiivit Venäjää kohtaan tulivat yhä selvemmillä.¹¹⁷

2000-luvulla Yhdysvallat “sekaantui avoimesti” Venäjän sisäisiin asioihin. Länsimaiden sanotaan pyrkineen kontrolloimaan Venäjän resursseja ja syrjäyttämään maan maailman vaikutusvaltaisten valtioiden joukosta. Länsi tuki Venäjän sisäisiä konflikteja ja heikensi sen puolustusta. Vuonna 1999 Nato laajeni kolmella uudella jäsenellä: Unkari, Puola ja Tšekki. Samanaikaisesti Baltian maat tavoittelivat jäsenyyttä. Moskovan turvallisuusetuja ei otettu huomioon — ne “ignoorattiin avoimesti”.¹¹⁸

Länsimaiden reagointi Georgian sotaan oli Venäjää kohtaan vihamielistä ja länsimaisessa mediassa käynnistyi “massiivinen” antivenäläinen kampanja. Vuonna 2008 Georgian ja Etelä-Ossetian välille puhkesi aseellinen konflikti. Tekstin mukaan Venäjä “pakotti Georgian rauhaan” suojellakseen Etelä-Ossetian asukkaita. Tätä pidettiin samalla viestinä Yhdysvalloille ja Natolle siitä, että niiden olisi huomioitava Venäjän epäluulot. Georgian joukkojen väitetään rikkoneen kansainvälisiä sopimuksia pommittamalla Etelä-Ossetiaa. Venäjä työnsi Georgian joukot pois ja eteni aina Tbilisin läheisyyteen. Tekstin mukaan Venäjän oli välttämätöntä reagoida Georgian toimiin. Venäjä leimattiin konfliktin syylliseksi, mitä teksti kuvaa todisteena länsimaisen median vapauden “myytin murtumisesta”.¹¹⁹

Tekstin mukaan länsimaisin varoin rahoitettiin oppimateriaaleja, joissa Venäjän historia esitettiin “vääristyneessä” tai “perverssissä” muodossa. Lännen tuki nähdään yrityksenä vaikuttaa Venäjän identiteettiin. Vuodesta 2022 lähtien Venäjällä on otettu käyttöön yhtenäiset opetussuunnitelmat ja koulukirjat. Samana vuonna kouluissa aloitettiin uusi perinne: jokainen viikko aloitetaan nostamalla Venäjän lippu salkoon kansallishymnin soidessa.¹²⁰

Vuonna 2014 Yhdysvallat ja EU kieltäytyivät tunnustamasta Krimin liittämistä Venäjään ja julistivat sen aggressioksi Ukrainaa vastaan. Yhdysvaltojen johtama kansainvälinen koalitio teki ilman YK:n hyväksyntää vastatoimia terrorismia vastaan Syyriassa, mutta keskitti tukensa aseelliselle oppositiolle, joka tavoitteli presidentti Assadin syrjäyttämistä. Ukrainan, Krimin ja Syyrian tapahtumien vuoksi lännessä syntyi “antivenäläinen hysteria”. Länsimedia

¹¹⁷ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 318.

¹¹⁸ Ibid., 322.

¹¹⁹ Ibid., 335–336.

¹²⁰ Ibid., 349, 361.

syytti Venäjää antidemokraattisten hallintojen tukemisesta, vaaleihin sekaantumisesta ja laajasta propagandasta. Vuonna 2014 Venäjän jäsenyys G8:ssa jäädettiin ja käyttöön otettiin uusia pakotteita. Vuonna 2019 USA ilmoitti vetäytyvänsä INF-ohjussopimuksesta.¹²¹

¹²¹ Medinski&Torkunov, *Istorija Rossii*, 376–377.

5 Johtopäätökset

Tutkimani historiankirja käyttää varsin värikästä kieltä kuvaillessaan Yhdysvaltoja ja muita länsimaita, Baltian maita sekä Ukrainaa. Tapahtumia ei kuvata pelkästään neutraalisti, kuten oppikirjan kuuluisi, vaan samalla rakennetaan vahvaa historiallista narratiivia Venäjästä rauhan suojelijana ja tarpeellisena lännen vastavoimana. Nykyhallinnon toimien oikeuttaminen alkaa aivan kirjan alusta jo toisen maailmansodan myytin rakentamisella. Fasisminvastainen taistelu on koko kirjan läpi kulkeva teema, joka luo pohjaa Venäjän nykyiselle sodankäynnille Ukrainassa. Historian käyttö ja väittäisin, että väärinkäyttö, tässä asiassa on hienovaraista, mutta länsimaalaisen silmin ilmeistä. Historiallisia tosiasioita sekoitetaan taitavasti oman propagandan sekaan, ettei 17-vuotiaan harjaantumaton kriittinen lukutaito riitä erottamaan faktaa fiktiosta. Eikä voikaan riittää, sillä oppikirja ei pyrikään opettamaan kriittistä lukutaitoa ja ajattelua.

Venäjän erityislaatuisuuden korostaminen yhdistyy kirjassa lännen mustamaalaamiseen, mikä luo vahvan mustavalkoisen kuvan historiasta, mitä se ei koskaan ole. Länsi on kirjassa aggressiivinen, uhkaava, ylimielinen, epäluotettava, fasistinen tai fasismin kanssa liehittelevä, moraaliton, kapitalistinen – vihollinen ja Venäjän turvallisuudelle uhka. Retorisin keinoin lukijassa herätetään tunteita ja kuvat sekä muut kirjan elementit tukevat leipätekstin sanomaa. Kirjan muiden elementtien yhdistäminen tekstiin jää kuitenkin toistaiseksi vailla sen tarkempaa tutkimusta. Kuitenkin muutamat nostamani pilapiirroksiset sekä taulukko antavat jo osviittaa: tutkimustietoa on helppo väärentää ja keksiä, samoin helpottaa opiskelijan muistamista yksinkertaisilla, mutta paljonpuhuvilla kuvilla. Sananparsi ”kuva kertoo enemmän kuin tuhat sanaa” pätee tähän mainiosti. Nuoren ihmisen muistamista ja ymmärtämistä pyritään helpottamaan myös nuorisokielen käytöllä, joka sattuu ironisesti olemaan käytännössä kokonaan englannin kielestä johdannaista.

Oman tutkimukseni valossa pidän Venäjän koululaitoksessa sekä oppikirjoissa tapahtuvien muutosten seuraamista edellytyksenä myös omalle turvallisuudellemme. Kuten johdannossa mainittu, vuonna 2027 venäläisissä kouluissa mitä luultavammin opetetaan sotilaallisia taitoja jokaiselle koululaiselle. On hyvä aika kysyä mitä tämä kertoo Venäjän nykyisestä ulkopoliittikan tilanekuvasta, jos 17–18-vuotiaiden on osattava puolustaa ”isänmaataan”. Ajassa, jossa Venäjä on eristyksissä ja eristetty kansainvälisistä suhteista ja diplomatian areenoilta ja erityisesti tutkimuskentän yhteyksien katkettua, olemme vaarassa jäädä pimentoon siitä, mitä maassa todella tapahtuu. Venäjä-tutkimus hupenee ja kiinnostus kieleen

sekä kulttuuriin sen mukana. Ja vaikka huomiota saavat nyt Ukraina ja Baltian maat, oikeutetusti ja onneksi niin, joudumme jatkossakin kohtaamaan Venäjän, ymmärtämään sitä ja luomaan suhteita sen kanssa. Eritoten ajatellen Donbassia ja muita Venäjän valtaamia Itä-Ukrainan alueita, joilla ukrainalaiset lapset joutuvat opiskelemaan tässäkin tutkimuksessa käsiteltyä historian kirjaa, pidän äärimmäisen tärkeänä ymmärtää Venäjän indoktrinaatiota. Lopulta voimme vain toivoa, ettei Putin voita tätä sotaa, opettajilla, papeilla muttei myöskään aseilla, sillä sodan rintaman siirryttyä ihmisten mieliin, muistiin ja uskomuksiin, ei aseet tai turvatakuut enää auta.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Medinski, Vladimir R. ja Torkunov, Anatoly V. *Istorija Rossii. 1945 god - natšalo XXI veka: 11-j klass: bazovyj uroven* [Venäjän historia. 1945 - XXI-luvun alku: 11. luokka: yleinen oppimäärä], 3. Painos. Moskova: Prosvesheniye, 2024.

Tutkimuskirjallisuus

Bennich-Bjorkman, Li ja Sergiy Kurbatov. *When the Future Came: The Collapse of the USSR and the Emergence of National Memory in Post-Soviet History Textbooks*. Toim. Li Bennich-Björkman ja Sergiy Kurbatov. Hannover: ibidem, 2019, 29.

Best, Antony, Jussi Hanhimäki, Joseph A Maiolo, and Kirsten E Schulze. *International History of the Twentieth Century and beyond / Antony Best, Jussi M. Hanhimäki, Joseph A. Maiolo, and Kirsten E. Schulze*. Fourth edition. Abingdon, Oxon; Routledge, 2024, 183–252.

Breuilly, John. "Modern Territoriality, the Nation-State, and Nationalism." In *Spatial Formats under the Global Condition*, Toim. Steffi Marung and Matthias Middell, 1:149–80. Germany: Walter de Gruyter GmbH, 2019, 162–172.

Eskola, Jari, ja Juha Suoranta. *Johdatus Laadulliseen Tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 1998, 175–181.

Giles, Keir. *Moscow Rules: What Drives Russia to Confront the West*. The Chatham House Insights Series. Brookings Institution, 2019, 9–10.

Heinonen, Juha-Pekka. *Opetussuunnitelmat vai oppimateriaalit: peruskoulun opettajien käsityksiä opetussuunnitelmien ja oppimateriaalien merkityksestä opetuksessa*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2005, 29.

Hoffmann, David L. *The memory of the Second World War in Soviet and post-Soviet Russia*. 1st ed. Oxford: Routledge, 2022, 1–162.

Jouhki, Jukka ja Henna-Riikka Pennanen. "Näkökulmia Länteen", *Länsi: käsite, kertomus ja maailmankuva*. Toim. Jukka Jouhki ja Henna-Riikka Pennanen, Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura, 2016, s. 1–27.

Laruelle, Marlene. *Is Russia Fascist?: Unraveling Propaganda East and West*. Ithaca: Cornell University Press, 2021, s.41–57.

Leichtova, Magda ja Jiri Zakravsky. *Cold War on Ice? Soviet Ice-Hockey Dominance and Foreign Policy*. *Sport in Society* 24, nro. 6, 2021, 1034.

Morozov, Viatcheslav. *Russia's postcolonial identity: a subaltern empire in a eurocentric world*. 1st ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015, 119.

Grönholm, Pertti, ja Heino Nyysönen. *Historian Käyttö Ennen Ja Nyt: Faktana Ja Fiktiona*. Kosmopolis: Rauhan-, Konfliktin- Ja Maailmanpolitiikan Tutkimuksen Aikakauslehti 49, no., 2019, 7–27.

Muut lähteet

Ameljushkin Konstantin, ”Гинтаутас Мажейкис: термин "Прибалтика" уже ни на что не указывает”, Delfi, 12.6.2016, <https://www.delfi.lt/ru/v-fokuse/novosti/gintautas-mazheykis-termin-pribaltika-uzhe-ni-na-chto-ne-ukazyvaet-71192462>.

Forbes.ru, ”Минпросвещения предложило новый единый стандарт обучения для старшеклассников”, 4.12.2025. <<https://www.forbes.ru/society/551310-minprosvesenia-predlozilo-novyj-edinyj-standart-obucenia-dla-starseklassnikov> > [luettu 21.12.2025]

Hodunova Kateryna, ”Who is Vladimir Medinsky? The Putin aide leading Russia’s delegation at Ukraine peace talks”, The Kyiv Independent, 16.5.2025, [tps://kyivindependent.com/who-is-vladimir-medinsky-the-putin-aide-leading-russias-delegation-at-ukraine-peace-talks/](https://kyivindependent.com/who-is-vladimir-medinsky-the-putin-aide-leading-russias-delegation-at-ukraine-peace-talks/).

Iljäs, Miia, Etsitty, keksitty, löydetty Itä-Eurooppa, Idäntutkimus 3/2010, 2010. <https://journal.fi/idantutkimus/article/view/80040/40744?acceptCookies=1>

Institute For Middle East Understanding, What Happened at Camp David in 2000?, <https://imeu.org/resources/resources/what-happened-at-camp-david-in-2000-1/353>, [luettu 21.12.2025]

Kremlin.ru, 2023, Results of the Year with Vladimir Putin <http://en.kremlin.ru/events/president/news/72994> [luettu 21.12.2025]

Laruelle, Marlene, ”The ’Russian World’ - Russia’s Soft Power and Geopolitical Imagination”, Center on Global Interests, toukokuu 2015.

Lassila, Jussi, *Russia’s wartime ideology: Radicalization, rent-seeking and securing the dictator*, Finnish Institute of International Affairs, Briefing Paper, 09/2024, 2024, 4.

Объясняем.рф, ”Прошлое без разночтений: как будут изучать историю в школах с 1 сентября”, 23.7.2025. <<https://объясняем.рф/articles/useful/kak-budut-izuchat-istoriyu-v-shkolakh-s-1-sentyabrya/>>

Osipova Elsa, ”Putinin Ukraina-delegaatiota johtaa henkilö, joka on laukonut outoja väitteitä Suomesta”, Yle, 15.5.2025, <https://yle.fi/a/74-20161942>.

Propastop, 2017, What does Pribaltika mean?

<https://www.propastop.org/en/2017/10/03/what-does-pribaltika-mean/>

Sokala, Hannu, ”Yhdysvaltain presidentti Reagan käynnisti "tähtien sodan" kymmenen vuotta sitten 190 miljardin markan hukkaputki”, Helsingin Sanomat, 23.3.1993,

<https://www.hs.fi/talous/art-2000003221496.html> [luettu 21.12.2025]

Liitteet

Liite 1. Boris Efimovin pilapiirros ”Puhjennut kiristys” (1949)

Liite 2. Boris Efimovin pilapiirros ”Amerikkalaiset ”tukipilarit”” (1965)

Liite 3. Graafi oppikirjassa (s.39)

